

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. IV.—V. Sibiiu, Septembrie—Octobre 1904. An. XXXV.

ADUNAREA GENERALĂ DELA TIMIȘOARA.

În timpul relativ scurt de 8 ani, de când Asociațiunea noastră și-a extins activitatea asupra întreg teritoriului țării locuit de poporul român, adunarea generală s'a întrunit deja de patru-ori în ospitalierul Banat, și sărbătorile culturale la cari au asistat membrii Asociațiunii cu aceste ocațiuni, formează momente de deosebită splendoare în trecutul instituțiunii noastre.

Precum adunările memorabile, ținute la 1896 în Lugos, la 1900 în Băile Herculane și la 1902 în Oravița, tot astfel și ultima adunare generală care a avut loc la 21 și 22 Septembrie a. c. în vechia capitală a Banatului, în istoricul oraș Timișoara, a dat dovezi eclatante despre însuflețirea și priceperea Românilor din această parte a țării pentru idealurile lor naționale-culturale, despre interesul viu ce societatea noastră cultă îl păstrează înaintării poporului nostru și despre abnegațiunea și nobila liberalitate cu care urmărește acest scop.

În partea oficială a revistei noastre publicăm actele referitoare la această adunare generală, acte cari chiar și în forma seacă ce li-o impun obiceiurile birocratice, ne dau dovezi foarte elocvente despre serioșitatea și demnitatea cu care au fost dezbătute afacerile Asociațiunii și despre însuflețirea cu care Români din Banat au depus și de astă dată obolul lor pe altarul culturii noastre naționale.

Descrierea mai amănunțită a festivităților arangiate cu ocaziunea acestei adunări generale, trece preste competența

revistei noastre, și a fost făcută la timpul seu de ziarele noastre în condițiuni pe deplin multămitoare și într'un cadru foarte vast. În sarcina noastră rămâne numai să remarcăm și înregistrăm unele momente de interes mai durabil și de importanță chiar și pentru istoria dezvoltării noastre culturale.

În primul rând avem de amintit faptul îmbucurător, că la adunarea generală au fost reprezentate, și de astă dată, celelalte societăți culturale românesce mai mari prin delegați speciali, și în deosebi „Societatea pentru fondul de teatru român” și „Asociațiunea Aradană pentru literatura și cultura poporului român”.

Prin participarea oficială a acestor societăți la adunările generale ale „Asociațiunii” și prin modul cum activitatea acesteia este apreciată și sărbătorită de reprezentanții societăților surori, — întrunirile instituțiunii noastre au fost ridicate la rolul și importanța unui adevărat focular al vieții culturale a Românilor din țeară.

Spre a pune în relief această împrejurare, lăsăm să urmeze la loc de frunte, și împreună cu cuvântul presidial de inaugurare, și discursurile de felicitare ale reprezentanților „Societății pentru fondul de teatru român”, Asociațiunii Aradane și Despărțământului Timișoara.

S'a remarcat și de astădată în presa română și chiar și în sinul adunării, cu multă părere de rău, absentarea dela adunările „Asociațiunii” a episcopatului român, care — nu încape îndoială — are datorință mare și sfântă de a da nisuițelor culturale ale poporului nostru întreg sprijinul seu și în deosebi de a ocupa în sinul instituțiunii noastre și în viitor locul și rolul ce l'au avut în trecut capii ambelor biserici române, Metropoliții Șaguna și Șuluțu, în Asociațiunea noastră. Cu toate acestea ne credem datori a constata în interesul adevărului, că P. S. L. Episcopii de Lugos și Arad, cari atât pentru apropierea residențelor și pentru agilitatea ce li-o permite etatea lor, erau așteptați cu siguranță la adunarea din Timișoara, au fost împiedecați din cauze independente de voința lor de a se prezenta la ultima adunare. P. S. Episcop al Lugosului și-a exprimat regretele asupra acestei împiedecări prin o scrisoare adresată biroului Asociațiunii încă înainte de adu-

nare, scrisoare în care a pus în vedere donarea unei valoroase colecțiuni pentru Museul nostru, iar P. S. Episcop al Aradului, care chiar în ziua adunării generale a trebuit să sêvêrșască o funcțiune oficială în diecesa sa, s'a înscris membru fondator al Asociațiunii și a felicitat adunarea generală prin o telegramă calduroasă, care însă în urma unei întârziări a sosit abia după încheierea adunării.

Un moment de importanță a fost ședința publică a secțiunilor științifice-literare, în care doi distinși literați români au cetit câte o lucrare de deosebită valoare științifică-literară, lucrări cari se ridică foarte mult preste nivelul disertațiunilor din trecut și au fost ascultate timp de aproape 3 oare cu atențiune încordată de un public numeros și ales. Ambele disertațiuni se vor publica în această revistă.

În fine mai avem de remarcat și împrejurarea îmbucurătoare, că la ultima adunare generală s'a prezentat nu numai împrejurimea orașului Timișoara, ci așa dicând întreaga societate cultă a Românilor din părțile Bănătului și Aradului, astfel că sala ședințelor a prezentat un splendid tablou, cum poate nici odată și nici unde nu s'a mai văduț la întruniri românesci.

Acest moment a fost o adevărată surprindere pentru aceia cari au cunoscut societatea cultă română din Banat abia cu 10 ani înainte, și au revêduț-o acum întărită și desvoltată în condițiunile cele mai îmbucurătoare. Și că această societate cultă își cunoasce datorințele față cu poporul din care face parte, a fost dovedit în deosebi și prin împrejurarea, că cu toate că despărțemântul Timișoara, înființat abia înainte cu câți-va ani, și pân' aci a ocupat, sub raportul numărului membrilor sei, locul al patrulea între toate despărțemintele Asociațiunii, — s-au înscris cu ocasiunea acestei adunări generale încă 8 membri fondatori, 13 membri pe viață și 32 membri ordinari nooi, cu contribuiiri de preste 6000 coroane, astfel că astădui, între cele 46 despărțeminte ale Asociațiunii, cel din Timișoara numără cei mai mulți membri, aproape în toate categoriile acestora. Acest rezultat, realizat într'un ținut, care în ochii multora mult timp trecea ca o pozițiune pierduță, dovedesce un progres care întrece toate așteptările și face onoare zelului și priceperii bărbaților conducători ai acestui despărțemânt.

Caracterul Timișoarei de oraș mare, fără multă populațiune română în localitate, a adus cu sine că comitetul local să renunțe la arangiarea de festivități populare și preste tot la manifestațiuni mai sgomotoase (primire festivă la gară, serbare poporală, etc.) Asemenea arangiamente, cari în toiul comunicațiunii vîi a unui oraș mare, ar fi fost — dacă nu imposibile, apoi fără îndoială împreunate cu multe neajunsuri, nici nu prea aveau o rațiune deosebită într'un despărțemînt, care funcționează în condițiuni atît de neexceptionabile, care își ține regulat adunările cercuale în centrele locuite de poporul nostru, și cu aceste ocațiuni, precum și prin numeroasele sale biblioteci populare, susține legăturile cele mai vîi cu masa poporului și îngrijesce pe această cale de luminarea și însuflețirea lui pentru idealurile sale culturale. Căci nu atît adunările generale, ale căror desbateri pentru poporul de rînd în cea mai mare parte remîn neînțelese, — ci adunările despărțemîntelor sunt locul unde întrunirea poporului în mase mai mari își are rațiunea sa.

La adunarea generală dela Timișoara s-au întrunit conducătorii naturali ai poporului din Banat, și prin ceea-ce au sêvîrșit, au dovedit că-și cunosc datorințele față de interesele culturale ale neamului lor, și că sunt pëtrunși de însuflețirea și abnegațiunea ce o reclamă înaintarea acestor interese.

*

După aceste observări lăsăm să urmeze discursurile oficiale rostite în adunarea generală.

Di *Dr. Liviu Lemény*, ca delegat al Comitetului central, a deschis adunarea cu următorul discurs subliniat de aplause.

Onorată adunare generală!

Diferite cauze de natură diferită au împedecat pe bărbații aceia, cari erau cu mult mai chemați decât mine, de a conduce această adunare generală.

Numai în momentul din urmă m'a distins Comitetul central cu onorifica sarcină, la care nu m'am așteptat, — cred deci, că onorata adunare generală va fi cu indulgență față de mine și va aprecia mai mult bunele mele intențiuni, decât modestele mele puteri.

Natura incidentală a misiunii mele aduce cu sine, că nici nu mă simt chemat a desvolta înaintea Domniilor-Voastre vre-un sistematic program sau vre-o reprivire mai amănunțită, cu atât mai vârtos, căci raportul general al comitetului central servește de bună orientare.

Chemarea măreață a Asociațiunii noastre o cunoaște fie-care membru al ei, o cunoaște fie-care Român.

Scopul, pe care-l urmărește Asociațiunea noastră, este atât de nobil, atât de just, încât și străinul dator este să-l aproabe.

Scopul Asociațiunii este cultivarea poporului român, conservarea și desvoltarea dulcei noastre limbi strămoșești, și — urmărind acest scop — de o parte îndeplinim numai o datorință sacră firească, de altă parte usăm de un drept neprescriptibil înăscut fie-cărui individ și fie-cărui popor, de un drept divin, de Dumnezeu binecuvântat.

Datorința noastră și dreptul nostru de a cultiva și desvolta limba noastră sunt cu atât mai evidente, cu cât putem constata faptul, că a noastră Asociațiune nici odată nici nu s'a gândit chiar la aceea, ca să iasă cu tendențele sale din cadrul poporului român, nici când nu a căutat a cuceri dela alții, ci numai a conserva și a desvolta ce e al seu.

Astfel mare păcat comite acela, păcat în contra legilor eterne, care privesce cu ochi rîi tendințele noastre culturale, cu cari nimic alta nu țintim, decât ca și poporul nostru în limba sa și prin limba sa în nobilă frățească emulațiune cu celelalte popoare, spre binele patriei comune, să ocupe pe teren cultural locul acela demn, la care de Provedință e chemat conform însușirilor sale, pe cari nici vitregitatea secolilor nu le-a putut înăbuși.

Asociațiunea noastră *mai cu seamă de când activitatea ei se extinde asupra tuturor locurilor din această țeară locuită de Români*, este singura instituțiune, care întrunesc toată suflarea românească din acest regat, în ea se manifestează unitatea noastră, scopul ei este acela, la a cărui ajungere cu egală însuflețire putem conlucra: putem dice deci — variind o vorbă vestită — că în tabăra Asociațiunii se află poporul român din această țeară.

Această tabără trebuie să o apărăm de ori-ce dușman, cu arma cea mai puternică, și să scim, că perdută va fi limba noastră, pierdut poporul nostru, când această tabără nu o vom apăra, — dar o vom apăra cu glorie și cu izbândă, căci purtăm luptă dreaptă și luptăm pentru existență, căci poporul, care nu e capace de cultură, acela nu e nici demn de viață.

Când s'au modificat vechile statute ale Reuniunii noastre, și în specie s'a lărgit teritoriul ei de activitate, s'au aflat oameni, cari din diferite puncte de vedere cu totul opuse se temeau sau se bucurau de acele schimbări prevădând, fie-care parte din al seu punct de vedere, efecte dăunose pentru interesele culturale românesci.

Iată însă, experiența dovedește, că nebasate au fost de o parte temerile, și de altă parte nerealisate au rămas speranțele, iar Asociațiunea noastră, tocmai de când în brațele sale cuprinde pe toți Români din patrie, a luat cel mai frumos avânt.

Cu vie plăcere am venit deci de astădată în acest frumos emporiu al vechiului Bănat, în istorica cetate Timișoara, și cu bucurie vedem adunată în această sală floarea României din aceste părți.

Dacă e adevărat aceea, că renașterea culturală a românismului din Ardeal a isvorit din acea fântână multe veacuri acoperită și suprimată de ordele barbare ale secolilor trecuți, trebuie să constatăm și aceea, că *prin părțile Bănătului s'a născut prima mișcare pentru cultivarea poporului român și a limbei sale, prin părțile aceste s'a înființat primul institut pedagogic, din care au purces apostolii învățători, cărora este a se mulțămii faptul, că puțini țărani află în acest ținut, — fie dintre cei mai bătrâni — cari nu știu carte.* Meritul acesta al Românilor din Bănat este cu atât mai mare, căci în timpurile acelea biserica ortodoxă era supusă unei ierarhii străine.

Cu plăcere pot constata și faptul acela, că tot *din părțile Bănătului mai întâiu s'au ivit bărbați, cari din căldura inimei lor s'au ocupat cu aparat științific, cu limba română, cu originea ei, cu structura ei, cu dezvoltarea ei.*

Ei deci lucru firesc, că bucuros am venit din depărtări urmând frățeasca invitație adresată nouă și nu ne îndoim, că

întrunirea noastră de aici va forma o treaptă nouă către înălțimea idealului nostru cultural, la care nisuim. Declar adunarea generală a Asociațiunii deschisă.

*

Di *Emanuil Ungureanu*, Directorul Desp. Timișoara al Asociațiunii, a salutat adunarea cu următorul discurs:

Prea Onorate Domnule Președințe!
Prea Onorat Comitet Central!

Inteligența română din despărțământul Timișoarei, reprezentată prin comitetul despărțământului, când a invitat Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, ca să-și țină adunarea generală în ăst an în Timișoara, a voit să dea dovadă, că totdeuna e gata a sprijini instituțiunile noastre culturale.

Din motiv de mare însemnătate s'a aflat îndemnată această inteligență a se înrola între sprijinatorii Asociațiunii și prin aceasta a culturei poporului nostru; acest motiv e, că în multe locuri locuite de Români, asemenea și în ținutul și jurul despărțământului Timișoarei, poporul român nici intelectualminte nu e așa de deșteptat, nici materialminte nu înaintează așa, ca să poată ținea pași cu celelalte popoare intelectualminte mai deșteptate și materialminte mai înaintate; noi pe aici vedem, că în atingere cu alte neamuri conlocuitoare și în viața socială și pe terenul economic tot poporul nostru se arată inferior, el e partea, care cedează.

Această împrejurare ne-a dus pe noi la convingerea, că deși avem în mare parte școale bune populare, deși școala bună populară contribuie mult la deșteptarea și moralizarea poporului, dar totuși față cu emulațiunea popoarelor pentru superioritatea și domnirea culturală și economică, pentru poporul nostru dela sate acum nu mai e destulă instrucțiunea și educațiunea, ce o capătă în școala populară; — instrucțiunea și educațiunea din școala populară trebuie acum și la noi privită de minimalul cultural, ce e de lipsă în viața poporului, ca pe acest fundament să se poată treptat mai departe desvolta și întări; — deci la noi se arată în mod imperativ trebuința, ca poporul nostru, — precum fac și alte popoare mai culte, —

să capete învățătură și după ce a eșit din școala poporală; trebuie și mai departe să se lumineze, ca să se poată susține și întări, însă dezvoltarea culturală să nu fie numai intelectuală, ci să fie și economică, adică poporul român să nu fie numai cu carte, dar să fie și econom bun.

Aflu de lipsă a releva, că față cu progresul rapid, ce-l fac acum alte neamuri pe terenul economic, trebuie și noi în lucrările noastre culturale, în promovarea culturii generale a poporului nostru să avem totdeauna înaintea ochilor și dezvoltarea și întărirea lui economică, — pentru-că e frumos idealismul, cultivarea lui dă semn de sentiment nobil, trebuie să cultivăm și noi idealismul; acesta ne învață să ținem la naționalitatea, la limba și legea noastră, la portul, tradițiunile și datinele părinților nostri, ne învață să rămânem credincioși strănepoți ai strămoșilor nostri, adică să rămânem Români, ce au fost și dâșii.

Din idealism răsare sentimentul de dreptate și onestitate; să cultivăm acest sentiment cu mare zel, ca să nobilităm caracterul poporului, să-i ridicăm nivelul moral; în munca noastră culturală să ținim într'acolo, ca fie-cărui Român să i-se prefacă în instinct, ca să fie om cinstit și om de omenie.

Dar să ținem cont de spiritul timpului și de împrejurările în cari trăim, să nu uităm, că trăim într'o epocă în care alătura cu idealismul în grad asemenea de mare domnesce și realismul, sau mai bine zis materialismul, adică tăria economică, sau puterea averii; — să nu pierdem din vedere, că un popor fie el cât de idealist, dacă nu se nisuesce să ajungă și la bunăstarea materială, dacă nu se nisuesce să se întărească și în avere, dacă pe moșiile și pământul moștenit dela părinții lui se lătesc și întăresc alte neamuri, atunci poporul cel sărăcit tocmai ca un om, care suferă de boală fără leac, cu timpul trebuie să piară.

Acest adevăr la noi aplicat, ca să fiu bine înțeles și de pătura societății noastre, care n'are multă carte, dic: *că în zădar vom cânta noi „Deșteaptă-te Române“, dacă alte neamuri vor cumpăra holdele și moșiile Românilor.*

Spre paguba noastră până în timpul cel mai nou am fost idealști și de acolo vine, că ne tot tânguim, că suntem sēraci,

ce în parte nu e adevărat, deci acum nu mai e destul din idealism să dăcem să ne păstrăm și apărăm limba și legea strămoșească; — *acum, dacă voim să trăim și să trăim pe acest pământ, unde au trăit și strămoșii noștri, trebuie să dăcem: să ne păstrăm și apărăm limba, legea și moșia*; această treime ași dori eu să fie scrisă în catechismul poporului român.

Într'acele instituțiuni culturale, cari sunt chemate să gri-jască, ca poporul nostru să capete învățatură și după ce a eșit din școala poporală, cari sunt chemate a cultiva și desvolta literatura noastră, și prin munca lor a da direcțiune dezvoltării noastre culturale, în prima linie stă și Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, pe care D-Voastră Onorat Comitet central o reprezentați.

Dacă ne gândim, că munca noastră culturală și cu aceasta împreună întreaga activitate a Asociațiunii e avisată numai la sprijinul nostru, dacă considerăm, cât de mare e problema ce are Asociațiunea a o deslega și cât de grele sunt datorințele, ce are a le îndeplini, — atunci dela fie-care Român, fără deschilinire de sex, care voesce ca să fie ținut de Român și de om inteligent, dela fie-care Român, care pricepe, *că numai promovarea culturii poporului nostru e mântuirea noastră*, trebuie să pretendem, ca să între în șirul sprijinitorilor Asociațiunii, pentru-că cine sprijinesce această Asociațiune acela sprijinesce cultura poporului român.

Acum Onorat Comitet central în numele despărțământului nostru asigurându-Vă de stima și recunoștința noastră pentru zelul și iubirea de neam, cu care conduceți afacerile Asociațiunii, și mulțămindu-Vă pentru ostenelele, ce le puneți ca jertfă pe altarul culturii poporului nostru — am onoare a Vă saluta.

*

Dl Dr. George Dobrin, reprezentant al „Societății pentru fondul de teatru român“, salută adunarea cu următorul discurs:

Onorată adunare generală!

Moșii și părinții noștri, desbrăcați de egoismul ce caracterizează ăilele noastre și învățiați de ideal național, la anii 1860 au alcătuit Asociațiunea, care până la 1896 s'a restrins

numai la Transilvania, iar de atunci și-a întins aripile asupra tuturor ținuturilor locuite de Români de sub coroana sf. Stefan și care acum își ține a patra adunare generală în părțile bănățene.

Asociațiunea e necondiționat fătul idealismului, deoarece-vedem, că ați veleități de natură materialistă de abia îi fac posibil înaintarea, desvoltarea și realizarea marilor și frumoaselor planuri ce și le-a pus.

Cei dela 1860 au știut să se avênte pentru neam mai mult decât noi!

Apărut acest soare pe firmamentul culturai noastre naționale, nu a putut rămânea singur, căci ai nostri cunoscseau marele adevăr, că cultura adevărată nu se constituie numai din știință. De abia trecută știința prin retorta artei, produce cultură.

Ca inspirați au înaintat dar pe calea naturală. După dece ani de muncă, în decursul cărorora soarele nostru, „Astra“, a răspândit lumina, cunoscințele în popor — s'a fondat la anii 1870 „Societatea pentru crearea unui fond de teatru român“, care vine acum prin mine a Vă aduce omagiile sale de admirație. Prin crearea acestei Societăți s'a alcătuit partea întregitoare a culturai naționale, s'a instituit retorta artei pentru bogăția cunoscințelor, a căror adunare și răspândire constituie menițiunea „Astrei“.

Ca soare și lună își au dar aceste două mari societăți meniția lor în viața noastră culturală; ele sunt chemate, ca mână în mână muncind să ne consolideze cultura românească. Aici desbinarea nu are loc și invidia, — poreclită mai deunăzi, nimerit, „marea boală națională“ — nu-i ertat să bântue în aceste înalte foculare întregitoare ale neamului nostru.

Grijind astfel de promovarea culturai și convinși înaintașii nostri, că în viața unui popor, la care conștiința individualității sale totdeauna a fost vie și va fi și în viitor pe lângă toate pedecile ce i-se pun, pe lângă cultură, bună starea joacă un rol dirimător — au dat impuls înființării bancelor noastre și asocierilor economice, chemate să asigure consolidarea și forța culturai naționale. Și acest pas a fost natural.

E sigur, că bancele noastre încă își au activitatea lor binecuvântată, dacă stau în serviciul ideii fundamentale, din care au răsărit, și nu se pierd pe povârnișe, cari duc la distrugere

națională. Acestea ar trebui să fie totdeauna fundamentul și stâlpii, cari sprijinesc și supoartă grandiosul edificiu al culturii naționale.

Ca prin minune înjghebat astfel sistemul vieții noastre culturale și economice, în jurul bisericii și a școlii, acum e datorința noastră să grijim, ca să producă roade prielnice firei și aspirațiilor neamului nostru. Ni se impune dar jertfa, care avem să o aducem prin concentrarea activității noastre pe aceste terene.

Numai munca concentrică și constantă, consecuentă și solidară în ale culturii și economiei, va pute ajuta neamul nostru la capabilitatea de concurență și rezistență.

Salut deci în numele „Societății pentru crearea unui fond de teatru român“ Asociațiunea noastră, care are să stea în fruntea acestei munci și-i urez izbândă! (Aplause).

*

Di *Nic. Oncu* salută adunarea în numele „Asociațiunii naționale aradane pentru literatura și cultura română“.

Onorabilă Adunare Generală!
Domnilor și Fraților!

Eu așa știu, că nu este, și nu cunosc nici o limbă, în care vorba de frate să fie atât de dulce și atât de intimă și caldă, ca în limba noastră românească. Noi prin acest cuvânt exprimăm toată legătura sufletească, ce împreună pe fiii unei întregi națiuni. Vorba aceasta este la noi o întreagă armonie a iubirii, o comoară neprețuită și neperitoare a sufletelor noastre românesci.

Cu această vorbă frățască și românească Vă salut și eu pe Voi, frați Români, întruniți aci din toate unghiurile țării, în templul și în numele culturii limbii și a literaturii române!

Mă simt prea fericit, când Vă pot împărtăși, că am primit chiar eu acest mandat și plăcut și onorific, dela sora Asociațiunii D-voastră, dela Asociațiunea națională română din Arad.

De acolo, Vă aduc un salut cald și din toată inima: dela frați la frați!

Una suntem în limbă, una suntem în sentimente și un singur, singur și sublim scop avem cu toții: cultura limbii și a literaturii române, singura cale și unicul mijloc, prin care se manifestă, se afirmă și trăește un popor.

În fața țării mărturisim această credință cu toții, și iar în fața țării cu toții mărturisim și în aceste momente solemne, că mergând pe această cale a luminilor și a civilizației, un singur dor ne poartă și o singură armă ducem cu noi: dorul păcii, arma culturii și steagul iubirii.

Astfel voim noi prin Asociațiunile noastre să îndreptăm pașii neamului nostru pe calea păcii, pe calea luminilor, a adevărului și a frumosului, și în limba sa să-l facem părtaș de toate bunătățile unei adevărate culturi și curate iubiri; tari în credință, că prin această lucrare pacinică și civilisătoare ne ridică neamul, și aducând noi multe jertfe pentru toate aceste bunuri, credem că pe această cale și cu aceste jertfe ale noastre facem bun serviciu și contribuim și noi din propriile noastre puteri la fericirea și înălțarea patriei noastre.

Tot ceea-ce se țice și tot ceea-ce se scrie, fie din ori-ce parte, contrar cu aceste lucrări și aspirațiuni ale noastre — este o viclenie și calumnie netrebnică la adresa Asociațiunilor noastre și a întreg neamului românesc.

După aceste, dorind și invitând pe tot Românul, care se numește Român și care are o schinteie de iubire în peptul seu și un atom de putere în brațele sale, să se asocieze cu noi, să se înscrie și să se înroleze sub steagul acestei lupte pentru pace și lumină, — în numele Asociațiunii române aradane, din tot sufletul salut pe On. Comitet și pe toți membrii Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român și urându-i isbânzi strălucite în misiunea sa atât de grea și totodată atât de frumoasă, cu toată căldura inimei mele Vă strig:

Asociațiunea aci întrunită în numele Domnului și sub steagul iubirii și al culturii: vivat, crescat, floreat!

„DIALECTELE ROMÂNE.“¹⁾

(Cetit în ședința festivă a secțiunilor științifice-literare ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“ în adunarea generală din 1904 la 22 Septembrie).

L'expérience est la source unique de la vérité: elle seule peut nous apprendre quelque chose de nouveau; elle seule peut nous donner la certitude.

H. Poincaré.

Obiectul conferenței mele de rândul acesta-l formează dialectele române. Voi încerca a vorbi despre originea, clasificarea, caracteristica și importanța lor pentru studiul limbei române.

Limba română e vorbită în nordul și sudul Dunării. Granițele ei cuprind un teritor destul de însemnat. În nordul Dunării e grosul poporului românesc în vechia Dacie traiană și ținuturile din vecinătatea ei. Hotarele dela răsărit spre apus sus la nord pleacă de dincolo de Dniștru până la Tisa, și cu Tisa pleacă spre apus în jos, când se desparte de ea ajung pe Someșe dau pe la Sătmăr — Oradea-mare, ajung la Arad, trec Murășul și o țin drept la Dunăre. La sud Dunărea petrece granițele limbei noastre pe ambele părți până în Dobrogea, de unde apoi o petrece jumătate de cale până la mare, și dela mare până la Hotin se duce țintă. Teritoriul acesta îngrădit de hotarele pomenite formează domeniul dialectului daco-român. Dialectul istro-român e vorbit în Istria în jurul lui Monte-Maggiore, la sud în 7 sate și la nord în muntele Cars într'un sat²⁾. Dialectul din sudul Dunării cuprinde un teritor de tot vast³⁾. Până când cele două dialecte dinainte se vor-

¹⁾ Conferența de față nu voesce să dea numai cercetări originale. Fiind rostită înaintea unui public nefilologic a trebuit să rămână pe lângă adevărurile generale, să arete greșeli și să facă combinațiuni, cari ilustrează starea faptică a dialectelor române. Mi s'a impus obiectul acesta, fiind-că prea nu e luat în samă la noi.

²⁾ Satele dela sud se chiamă: Lettay, Gradin'a, Grobnic, Susn'evița, Birdo, Villa-nova, Iesenovic. La nord avem numai satul Jeřănu.

³⁾ Cunoascem mai multe feluri de Armâni. Informațiunile necesare le putem afla în „Die Aromunen, ethnographisch-philologische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren“. Lucrarea aceasta e plănuită pe 5 volume, până aci au apărut abia 2, vol. I la 1895 și vol. II la 1894 în editura lui Joh. Ambrosius Barth din Leipzig. Cât de arbitrară e numirea *Aromunen* am arătat în *Romania XXXII* pag. 121. Volumul I din publicația dlui Weigand ce tratează despre *fară și locuitori* ne arată rezultatele cercetărilor sale. Pe scurt avem aceste rezultate și în *Enciclopedia Română* vol. I pag. 228—230 (șederile, numărul și viitorul Aromânilor). Tot asemenea instructivă e și publicațiunea lui Ion Nenitescu, *Dela Românii din Turcia Europeană*, studiu etnic și statistic asupra Armânilor. București 1895.

besc pe un teritor mai bine închiegat, cel din urmă formează o serie de provincie, cari stau ca nisce insule în marea străinătății. Ca să ne convingem despre acest lucru e de ajuns să privim harteles etnografice ale dlor Weigand și Nenitescu.

I.

Partea primă a studiului meu o formează originea dialectelor române. Istoria limbei ne învață că limba română s'a format pe un teritor anumit. Părerile asupra locului unde s'a format limba română sunt divergente. Se crede anume că sau la nordul sau la sudul Dunării. Diferite motive, a căror analiză nu o fac de rândul acesta, conduc desvoltarea părerilor despre locul formării limbii române.

Ați, când sciința română sbicuesce deja șovinismul și patriotismul fals ¹⁾ nu ne stiiim să întindem hotarele formării limbii române peste Dunăre la sud. A le fixa cu positivitate e greu, fiindcă avem încă multe fapte de studiat, pe cari ați abia le bănuim. E aproape adevărat că teritorul roman s'a păstrat atât la nordul cât și la sudul Dunării. Filologia a conciliat deci ambii dușmani și noi credem că Carpatul și Balcanul au găzduit în valea lor pe Romanii dela răsărit a căror urmași e poporul român de ați. Abstrăgând dela puritatea limbei latine rustice și dela curățenia sângelui roman, deja Romanii erau de tot amestecați, căci Roma, stăpâna lumii, a ocrotit la sînul ei și a miluit pe toți de pe vremea sa. Caz analog avem ați cu Parisul, care încruciașază toată lumea; cine

¹⁾ D. Ovid Densușianu în escelenta sa *Histoire de la langue roumaine* vol. I, introd. XXX—XXXI atinge notele aceste cât se poate de corect. Reproduc cu cea mai mare plăcere acest pasagiu în întregime și în original: „Le patriotisme, tel qu'il est compris aujourd'hui en Roumanie, entravera longtemps encore le progrès de la philologie roumaine, en empêchant les travailleurs de chercher ou de dire la vérité. C'est pour ménager des susceptibilités patriotiques qu'on évite souvent en Roumanie de présenter les choses telles qu'elles ont dû se passer. On impose au philologue, comme à l'historien, de ne défendre que les thèses qui concordent avec les idées dominantes sur le passé du peuple roumain. Ce qu'il faut metre en évidence, ce sont les pages glorieuses, véridiques, ou présenter comme telles, de l'histoire de son pays, en écartant les faits qui pourraient être moins flatteurs pour l'amour-propre national. On oublie cependant qu'en propageant ces tendances on donne une conception fausse du patriotisme. Ce n'est pas en cachant la vérité qu'on sert honnêtement sou pays; en procédant ainsi, ni le patriotisme ni la science n'y trouvent leur profit. Le vrai patriote n'est pas celui qui cherche a dénaturer les faits et a se tromper soi-même, et le savant oublierait son devoir s'il évitait de dire la vérité, quelque pénible qu'elle doive être“.

ar pute vorbi despre Parisieni? Băştinaşii Parisului sunt într'o minoritate disparentă. — Vedem cum se formează jos la Dunăre — vorbind în mare şi nedefinind mai de aproape locul formaţiunii — limba română, multămită împrejurărilor externe. Cine scie, dacă nu se icuiau Slavii în corpul roman dela răsărit, ce ar fi din limba română? Credem, că limba română s'a format pe un teritor în apropierea strămoşilor Albanezilor de aşi, a mers mână în mână cu vechea dalmată, limba romană din Dalmaţia, şi nu rupem legătura dintre orient şi apus după-cum să încearcă s'o susţină şi G. Paris şi dl Ovid Densuşianu. Istoria dezvoltării limbii române se poate mărgini numai în mare. Din sec. II—VI e formarea limbii şi lăţirea ei pe ambele maluri a Dunării. În VII—IX—XII e puterea elem. slav. Cuvintele slave în limba română şi împingerea elementului românesc spre nord şi spre sud. Tot în aceasta vreme avem şi o mare admigrare dela sud la nordul Dunării¹⁾, căci elementul dela sud era mai puternic decât cel dela nord. În suta a noua, clatină puţin vehementa năvălire a Maghiarilor liniscea poporul român. Dar influinţele maghiare asupra limbii române se fac după cum crede dl O. Densuşianu abia între suta XI—XIII, dovadă lipsa elementelor maghiare în dialectul istro-român. În cel macedo-român e, după natura lucrului, să nu fie elemente maghiare. În sec. XIII se formează Muntenia, în sec. XIV Moldova. În sec. XIV şi XV începe şi influinţa turcească în ţerile române, mai întâi politică şi apoi şi culturală²⁾. În sec. XVI, avem începutul monumentelor literare şi aşa de aci înainte putem urmări dezvoltarea limbei noastre din paş în paş. A-ţi forma o idee clară despre dezvoltarea limbei române nu se poate fără studiul limbilor din vecinătatea ei. Românii au vieţuit cu ei, şi-au împărţit şi au îndurat necazurile vremilor trecute, a căror tristă pomenire o mai poartă din gură în gură jalea cântecelor bătrânesci. Au împrumutat cuvinte şi forme culturale unii dela alţii, căci cul-

¹⁾ Veđi în privinţa aceasta studiile dlui D. Onciul în *Originile principatelor române*, Bucureşti 1899, în deosebi în partea primă când vorbeşte despre Ţara românească între altele pag. 11.

²⁾ Studiile dlui Şăineanu tind a ilustra elementele osmanlii în limba română. Critica dlui Iorga şi a mea ref. la aceste studii au îndreptat multe din părerile dlui Şăineanu.

tura încă se desvoltă din treaptă în treaptă și cel mai primitiv popor e civilizat ¹⁾, dar într'o formă relativă. A se împrumuta nu e rușine. Și noi nu ne mai certăm. Se certau destul Ardelenii cu Bănățenii pe la sfârșitul veacului al XVIII. ²⁾ Cu cât mai multe cuvinte străine într'o limbă cu atât mai mult arată limba comerțului ei cu lumea, și cultura își întinde aripile protectoare asupra unui câmp tot mai mare. Lucrul acesta a fost deja de mult constatat, pare-mi-se de Helhn. Și dl Meyer-Lübke ³⁾ dela Viena are mare dreptate când vorbește despre mulțimea elementelor nelatine în română și albaneză. Româna are, cum se crede, în majoritate elemente străine, și albaneza are 20% cuvinte latine-romanice, materialul moștenit e abia de 10% și totuși prima e limbă romanică până când a doua nu. „Der Hauptgrund dafür liegt, wie gesagt, im Formenbau, und zwar nicht nur in den Flexionsendungen des Verbums und Nomens, sondern auch in den formalen Elementen des Satzes, also in den Konjunktionen und Präpositionen, die dort bis auf verschwindende Ausnahmen lateinischen, hier nicht lateinischen Ursprungs sind.“ ⁴⁾ Am citat acest loc anume să cernem puțin părerile cam curioase ale dlui Weigand despre limba română. Dl. Weigand atât în Vlachomeglen cât și în I-ul Jahresbericht dă o importanță cutezată limbii slave asupra celei române. Valoarea slavistică pentru română e numai de natură secundară, după cum asemenea importanță au și albaneza și greaca și maghiara precum și turca pentru studiul limbei noastre. E bine să privim lucrurile cum se cade. Limba română nu are monumente din epocile primei sale desvoltări și așa la studiul ei trebuie să ne sprijinim pe toate mijloacele posibile. După cum cuvintele împrumutate formează unul din cele mai interesante capitole ale istoriei limbei române tot asemenea

¹⁾ Ch. Letourneau a publicat la 1901 în Paris o interesantă lucrare: *La psychologie ethnique*. În motto-ul acestei cărți ne spune: „Où'est-ce donc que l'homme primitif? Un civilisé en bas âge“.

²⁾ Era pe vremea când reșeria soarele latinismului. Ardelenii dau sbor sentimentelor pe o conștiință tineră și voiau să rupă ori-ce tradiție. Bănățenii, în frunte cu gramaticul Jorgovici, apăsau adevărul istoric cu combinațiuni aproape moderne. Acest fapt l-am fost amintit într'un studiu despre raporturile slavo-române publicat în „*Transilvania*“ XXXIII (1902) pag. 1—12.

³⁾ „Einführung in das Studium der Rom. Sprachwissenschaft“, Heidelberg 1901, pag. 9.

⁴⁾ Op. et. loc. cit.

și originea dialectelor se poate studia numai dacă studiem istoria fie-cărui dialect român în parte. Fie-care dialect își are istoria sa, care ne arată originea și creșterea lui. Toate aceste la un loc ne duc la izvorul comun de unde pleacă fie-care în parte. Spre a pute face acest drum avem lipsă de o mulțime de mijloace. Ca să studiem un dialect de aji e ușor. Trebuie să avem pregătire și să observăm starea faptică în fața locului. Spre a studia însă dezvoltarea istorică a unui dialect avem lipsă de o critică istorică¹⁾. Limba e un product a culturei omenesci și-și are o anumită dezvoltare cu cultura. Trebuie deci să ne ostenim din greu pentru a pute studia și înțelege toți factorii cari au condiționat dezvoltarea acelu dialect într'o formă și nu într'alta. Avem să contăm deci la ori-ce sprigin al experienței, care atât din punct de vedere fizic cât și psihic are o însemnătate neprețuită. Aici ajungem la motto-ul lucrării mele: „L'expérience est la source unique de la vérité: elle seule peut nous apprendre quelque chose de nouveau; elle seule peut nous donner la certitude“. Filologia e una dintre cele mai exacte științe, a căror obiect e de natură experimentală și istorică. H. Paul ne dă un fel de măsură cu privire la exactitatea științei noastre. El spune: „Jede Erfahrungswissenschaft erhebt sich zu umso grösserer Exaktheit, je mehr es ihr gelingt in den Erscheinungen, mit denen sie zu schaffen hat, die Wirksamkeit der einzelnen Faktoren isoliert zu betrachten²⁾. Acești factori îi privesce mult stimatul meu învățător, dl. Meyer-Lübke, ca nisce obiecte biologice în contrast cu paleontologia limbii. Dacă biologia se poate aplica la viața limbii nu se poate tocmai aplica paleontologie. Introducerea acestui cuvânt în filologie e cam arbitrară și reserva ridicată de dl. Roques într'o conferență la G. Paris în Paris e justă. Paleontologia ne învață despre lucruri, cari au fost și au perit fără urmă, paleontologia limbii cum vrea s'o aplice dl Meyer-Lübke,

¹⁾ Cf. și Hermann Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, ed. III. Halle 1898, p. 7. Un dialect se dezvoltă tot după principiile limbei. Pasagiul referitor la critica istorică e în Paul următorul: „Aber undenkbar ist es, dass man ohne eine Summe von Erfahrungen über die physische Möglichkeit oder Unmöglichkeit eines Vorganges irgend ein Ereignis der Geschichte zu verstehen oder irgend welche Art von historischer Kritik zu üben im Stande wäre“.

²⁾ Cf. *Principien der Sprachgeschichte* ed. III. pag. 16.

ne învață despre lucruri, cari s'au păstrat în forme schimbate, aici numai de evoluție poate fi vorba.

Să trecem acum la factorii cari ne ajută să studiem biologia limbii. Primul loc îl ocupă *Fonetica* sau fiziologia sunetului¹⁾. Ea e descriptivă și experimentală, prima e subiectivă, a doua e obiectivă. Observațiunile obiective ajutate de diferite combinațiuni subiective, cari de multe-ori își au corelațiuni în natură, ne conduc la fonetica istorică, care explică dezvoltarea și schimbarea sunetelor după anumite legi. Al doilea factor e *geografia limbii*, care urmărește un sunet, un cuvânt pe întreaga extindere și așa ne arată gradul lui de lățire. De geografia sunetului e legată și alunecarea lui (*Lautwandel*). Istoria cuvintelor cu geografia lor ne arată diferitele graduri de evoluțiune. Limba literară în contrast cu dialectele, precum și psihologia limbii încă are valoare asupra dezvoltării limbii. Acești factori priviți în mare urmăresc o dezvoltare în spațiu și alta în timp. Dacă privim limba română în momentul când n-a fost diferențiată în dialecte, vedem că ea s-a bazat pe o avere moștenită dela părinți, care apoi condiționată de diferite momente încunjurătoare a hotărît un mers anumit dezvoltării sale. Limba e într-o continuă diferențiere, ca urmare logică a influenței factorilor din afară și din lăuntru de natură politică, religioasă, literară etc. În cazul nostru avem limba comună de origine romanică, un popor latin ce o vorbește în jurul potopului năvălirii diferitelor elemente. Viața politică e cât se poate de redusă. Banatul Olteniei ridicat din ruinele unei slăbiri de demult după moda bizantină-slavă în legătură cu viața politică de peste Dunăre ne dau un ce cât se poate de slab pentru de-a puté determina motivele schimbării limbii române. Viața religioasă înfrânată de o ierarhie străină neamului nostru prin ajutorul vieții de stat au făcut, ce e drept, o limbă bisericească română, pe care nici cei-ce o rosteau n'o înțelegeau totdeauna. Limba literară e tinără și n'a putut influența schimbarea dialectelor române, cari sunt de dată mai veche decât ea.

Formarea dialectelor române e condiționată de motive interne. Poporul român ajuns într'o decadință față de părinții

¹⁾ Cf. studiul meu despre *Pronunțid, fonetică și scriere* din *Transilvania* XXXIV (1903).

sei, cari stăpâneau locul unde au fost colonizați, a viețuit mult timp cu amar și cu vai la un loc. Năvălirile fără capăt a popoarelor barbare i-au legănat în continuu fără milă. Și grijile lor apăsau durerile trailului. Dialectele s-au putut crea numai când Românii n'au mai trăit la un loc. Când s-au despărțit și de ce? E greu de spus. Dl. Hașdău crede (cf. Strat și Substrat) că această filiațiune s-ar fi făcut în suta a noua cu ocaziunea năvălirii Maghiarilor. Dacă această părere e justă s'au nu, ne-ar pute într-o câțva ilustra cuvintele împrumutate dela Slavi. A studia elementele slave în română și în limba maghiară, dar în mod comparativ, ar fi foarte interesant. De altminterlea istoria limbii par-că nu vrea să asculte de ipoteza dlui Hașdău. Avem deja din suta VII o admigrare din sud la nordul Dunării, fapt ce dovedesce atât istoria poporului cât și a limbii române! Mai adevărat e că prima balansare puternică etnicului românesc au dat-o Slavii, cari s'au icuit în locuințele lor.¹⁾ Românii din Macedonia n'au fost în vremea veche pe teritoriul lor de ași²⁾. Imigrarea Megleniților se pare a fi anterioare sutei a XI-a³⁾. „Dialektspaltung bedeutet nichts anderes als das Hinauswachsen der individuellen Verschiedenheiten über ein gewisses Mass.⁴⁾ Acel „gewisses Mass“ ne arată caracteristica fie-cărui dialect în parte, care ne ajută să facem clasificarea științifică și să arătăm importanța lui, pentru studiul limbii române. Asemănarea atât de mare a dialectelor române ne face să credem că filiațiunea lor nu s'a putut efeptui decât într'o vîrstă de tot recentă și mult mai târziu decât crede dl Hașdău.

II.

Clasificarea dialectelor române se poate face numai din punct de vedere istoric. Noi credem în împărțala veche românească adecă în trei dialecte principale. Le numim după

¹⁾ Miklosich însuși crede că dialectele primitive să fi început de prin suta a VI-a. Ei bine, poate să fie vorba de unele particularități locale deja în străromână, dar de dialecte, cum se presintă ași, ar fi prea de timpuriu.

²⁾ Cf. Ovid Densusșianu: *Histoire de la langue roumaine* vol. I, p. 324. Deja din sutele VI—VII au început Armânii a pleca de lângă Dunăre cătră sud, în special au imigrat în Tesalia și Epir. În sec. XI. sînt deja număroși în aceste provincii și în sec. XIII. centrul acestor Români *μεγάλη Βλαχία* e în Tesalia.

³⁾ Cf. O. Densusșianu, *op. cit.* vol. I, pag. 336.

⁴⁾ Cf. H. Paul, *op. cit.* pag. 36.

provincia unde se vorbesc. La vest avem Istro-românii, la sud avem Macedo-românii și la nordost avem Daco-românii. Dialectul istro și daco-român corăspund stării faptice, căci cel dintâiu se vorbește în Istria, cel daco-român în Dacia-Traiană. Prima colonizare a fost în Oltenia, Banat și Ardeal.¹⁾ Mai apoi s-a lățit și peste Maramurăș de unde s-a dus în Moldova, care cu Bucovina și Basarabia par a vorbi acelaș dialect. Basarabii dela Craiova cu imigrațiunile noue stând în legătură cu Am-lașul și Făgărașul au format Muntenia. Coloniile din Bulgaria și Sêrbia sunt toate de dată recentă și vorbesc unii bănăț-nesce alții muntenesce.²⁾ Macedo-românii sunt imigrați dela Dunăre și se împart în două mari grupe: în Farșeroți și Armâni. Cei dintâi par a fi din Albania.

În general însă sunt amestecați toți la un loc. Numele de Român l-au păstrat numai cei din Dacia și cei din Balcan sub forma de Armăn — Armân. Românii cei din Istria și cei din Meglenia și-au perdut numirea și au luat pe Vlah-Vlasi slav. Dl. Weigand, care are mari merite, pe lângă scăderi egale, pentru studiul limbii române, împarte limba română în patru dialecte, adăugând pe lângă cele trei pomenite și dialectul meglen, care în morfologie se apropie de cel daco-român și în fonetică de cel macedo-român. Compania filologilor tineri din țările române nu crede în această împărțire. Și într'adevăr sunt motive ponderoase în favorul lor. În primul entusiasm dl Weigand era prea încântat de descoperirea dsale și *eureka* dialectal a fost ulterior redus în Enciclopedia română tot de Domnia-sa.

Nici unul din cele trei dialecte nu-i să n-aibă și alte sub-dialecte. Puterea caracteristică a unui dialect se află în raporturile sunetelor al căror — schimb — alunecare, după cum traduce dl Philippide Lautwandel-ul nemțesc, hotăresc margi-nile unui dialect. Evident că acest lucru ni-l arată geografia sunetelor. Asemenea important e și tesaurul lexical, care însă e mai conservativ. Un lucru însă totuși îl experiăm aici și anume împrumutul elementelor străine. Așa a bunăoară în Istria

¹⁾ Veți D. Onciul: *op. cit.* pag. 10.

²⁾ Cf. Studiile dialectale ale dlui Weigand.

elemente slovene, croate și italiene; în Balcan albaneze și neogrece, în Dacia maghiare din contact direct și turcesci prin influințe culturale și politice.

Dialectul ir. e vorbit în 8 sate de preste 3000 de suflete. Dialectul mr + cel mgl. e vorbit de vr'o 200,000 de suflete. După dl Weigand care nu dă nici „prea mult nici prea puțin“ cum obicinuesce a ne spune Ar. ar fi maximum 150,000, iar Mgl. 14,000. ¹⁾ Ion Nenițescu a publicat o lucrare interesantă despre Românii din Turcia europeană dând și o statistică a lor care se urcă la 861,000 de suflete. ²⁾ Intru cât e justă statistica aceasta nu pot spune. Dl Weigand scrie în Enciclopedie I. 230, că e „greșită“, e natural de ce, fiind-că îl critică pe dsa ce superficial a lucrat. Nu iau de loc în apărare pe Nenițescu, a fi greșind și dsa, dar apoi nici dl Weigand nu-i infalibil. Despre Mgl. spune dl Weigand că ar fi 14,000, Nenițescu îi urcă la 27,000 și dl Papahagi care nu e bănuț de a fi de o rea credință duplică numărul lor față de dl Weigand. Dl Colonel G. Iannescu publică un interesant articol despre referințele din Macedonia în *Cercul studiilor militare* Nr. 92, Buc. 1904, și pe pagina 17 ne dă statistica poporațiunii din Macedonia, în rubrica Românilor cetim cifrele 80,767, un număr care încă e însemnat. Considerând acum grosul Românilor din Balcani, care se află în Pind și în Albania nu eșim la socoteala dlui Weigand Dl Weigand e prea indulgent față de d-sa și prea fără milă față de cei-ce scot scăderile lui la iveală. Cât îi cunosc eu greșelile din dialectele istro-române și daco-române apoi îngădui ori ce scepticism. Numărul Daco-românilor trece bine preste 10 milioane. Daco-românii vorbesc mai multe subdialecte. ³⁾

III.

Caracteristica fie-cărui dialect în parte s-a făcut în mai multe privințe. Toate dialectele sunt relativ foarte puțin studiate. Dialectul istro-român așteaptă încă omul care să-l stu-

¹⁾ Cf. Vlacho-meglen, Leipzig 1892, pag. XXVIII.

²⁾ Cf. Nenițescu, *op. cit.* pag. 607.

³⁾ Dl H. Paul scrie *op. cit.* pag. 43, „Ohne mundartliche Unterschiede ist eine Sprache, die sich über ein einigermaßen umfangliches Gebiet erstreckt und eine längere Entwicklung hinter sich hat, gar nicht zu denken“.

dieze din toate punctele de vedere. Studiile făcute până acum se dovedesc de neîndestulitoare. Abia glosarul acestui dialect criticat de Bartoli și de mine e mai complet deși nesuficient.¹⁾ O gramatică a acestui dialect ar trebui scrisă. Unele studii ne dau forme gramaticale pe cari eu nu le am putut auzi în săptămânile cât am petrecut la ei. Evident mie personal rezultatele studiilor de până acum nu-mi pot impune. Textele ne lipsesc aproape cu desăvârșire. Mai fidelă e transcrierea dlui Weigand. Meglena e studiată binișor. Avem texte puține dela dl Weigand, dar apoi în abundență dela dl Papahagi care a făcut deja două publicațiuni importante asupra acestui dialect.²⁾ Armâna e aproape monopolisată de dl Weigand. Dênsul a plănuit o lucrare mare în 5 volume din care au eșit deja de 10 ani al doilea și de 9 ani primul volum. Celelalte trei sunt încă în restanță. Oameni cari cunosc acest dialect din experiențe câștigate în mijlocul acestui popor fac unele reserve. Glosarul acestui dialect e anunțat din două părți. Odată spuneau gazetele că părintele Murnu dela Pesta l-ar avea gata. Dl Alexics îmi povestea că va fi „grandios“ și că lucrează mult la el. Pe de altă parte e glosarul pe fișe al dlui Weigand care se află în seminarul român dela Lipsca. Dumnețeu scie care va avea prioritatea și-și va încerca norocul. Noi așteptăm cu mare dor apariția unuia din două. Texte avem foarte multe. Cele mai bune sunt ale dlor Weigand și Papahagi. Și acum să trecem la dialectul dr. pe care-l vorbim noi și care ne este mult-puțin mai cunoscut. Și aici meritul de a fi umblat în tot teritoriul pe unde se vorbește e al dlui Weigand. Din parte românească s'au făcut unele încercări. Cei-ce doresc notițele bibliografice să caute în ist. filologiei române de dl Șăineanu. Și dialectul dr. are subdialecte, dintre cari unele au legături strinse cu alte dialecte dintre cele principale. Mie nu-mi-e cunoscut să fi dubitat cineva despre existența subdialectelor. Și mi se pare curios când cetesc în

¹⁾ Bartoli l-a criticat în *Studi di filologia romanza*, vol. VIII, fasc. 23 (1901) și eu în *Romania* XXXII (1903).

²⁾ Publicațiunile dlui Papahagi sunt: „Românii din Meglenia“, București 1900 și al doilea studiu e publicat în 1903 în *Analele Acad. Rom. ser. II. tom. XXV, 1902—1903 Mem. sect. lit., pag. 1—268.*

Jahresb. III, pag. IX, a dlui Weigand: „Die in Rumänien verbreitete Meinung, dass die dr. Sprache keine Dialekte habe, erweist sich jetzt schon, wo ich kaum am Anfange der Erforschung stehe, als ein Märchen, das ich übrigens aus allgemeinen sprachwissenschaftlichen Gründen wie geglaubt habe, ebenso wie bei der magyarischen Sprache, von der man dasselbe behauptet, hier wie dort ist der Grund dieser Meinung nur die Unkenntnis der Dialekte.“ Atât propunerea cât și motivarea părerii dlui Weigand sunt lipsite de o logică reală. Limba maghiară are dialecte, faptul acesta îl știu toți cari o cunosc și au auzit vorbind unguresce, și de existența dialectelor române s'ar fi putut îndoii vr'un laic dar nu vr'un filolog, în care cas întreaga părere își perde dreptul de combinațiune. Că nu toți Românii vorbesc într'un chip au știut toți cari au scris și cetit românesce. Deja traducătorii Noului Testament a lui George Racoti dela Belgrad, 1648, ne spun lămurit acest lucru. În predoslovia lor către cetitori cetim: „Aciasta încă Vă rugăm să luați aminte că Rumâniî nu grăesc în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip; pentr-aceia cu nevoe poate să scrie cineva să înțeleagă toți grăind unû lucru uniî într-un chip, alții într-alt chip: aû veșmânt, aû vase, aû altele multe nu le numesc într-un chipû. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca baniî, că banii aceia sânt buni, carii imblă în toate țările, așia și cuvintele acelé sânt bune, carele le înțelegû toți. Noi drept aceia ne-am silit, de în cât am putut, să izvodim așia cum să înțelegă toți, iară să nu vor înțelege toți nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce aû răsfiat rumâniî priîntr-alte țări, de ș-aû mestecat cuvintele cu alte limbî nu grăesc toți într-un chipû“. Noi, cari cunoascem firea limbii și cari scim că ea se află într-o diferențiere continuă, prin urmare desvoltare, nu acuzăm pe cel-ce a resfiat Românii, ci analizăm faptele în mod critic. Acest fapt îl constatează și Popa Ioan din Vinți în Siciul de aur (Carte de propovedanie la morți) tipărit la Sas-Sebeș la 1683 „cu porunca și îndemnarea măriei sale Apafi Mihaiu“. În cuvânt către cetitori avem următoarea mărturisire foarte interesantă: „Afla-vei și cuvinte, pentru-că Românii nu grăim toți într'un chip, cum iaste: oca — pricina au adeverința, înalian — înpotrivă, hasna —

folosul, alduiala — blagoslovenia, și altele care le am pus după obiceiul cum grăesc pe aceste locuri“.

Voiu da și eu câteva exemple din traduceri din Codicele Voronețan, Noul Testament de Belgrad și Biblia de Bucuresci, ca să ne formăm o idee clară despre acest fapt.

Cod. Vor.	<i>comarnic,</i>	N. Test.	<i>cerdac,</i>	Bibl. d. Buc.	<i>foișor</i>
”	”	<i>voinicii,</i>	”	”	”
”	”	<i>gloată,</i>	”	”	”
”	”	<i>spiță,</i>	”	”	”
”	”	<i>preț,</i>	”	”	”
			<i>vitejii,</i>		<i>slujitori</i>
			<i>sirég,</i>		<i>polc</i>
			<i>trépte,</i>		<i>scări</i>
			<i>șumê,</i>		<i>cheltuială.</i>

Pentru traducere avem *a primenî,* *a propune* și *a posledú.* Cuvintele folosite în singuraticile cărți arată usul local, adică „obiceiul cum grăesc pe acele locuri“ dacă ne folosim de felul de a vorbi al popii Ioan din Vinți. Tot asemenea avem și date fonetice, cari redau după cum se puté în transcrierea cirilică felul de a vorbi al scriitorilor. Doi principii bisericesci din Moldova, Varlaam și Dosofteiu, cari stăpâneau limba lor moldovenească, nu odată se arată ca Moldoveni. Varlaam scrie nu odată: hiește cine, hie-cine, pân voi hi, să hie și hie. Dosofteiu încă nu părăsesce pe a hi. Forme moldovenesci au fost aduse și în cărțile tipărite la Bucuresci, așa a bună-oară cetim hiare în Apostolul tip. la Bucuresci, 1683 (cf. Bibl. rom. III, 260). Tot așa fac culegătorii Bucuresceni cu cărțile lui Ioan Creangă când înlocuiesc în mod arbitrar: câne, mâne cu câine, mâine. E greu a crede că ultramoldoveanul Creangă s'o fi dat pe Bucurescenie. Perind însă manuscrisurile lui Creangă pe la nisce cârnățari, dacă nu mă înșel la Iași, e exchisă ori-ce comparațiune pentru de a puté stabili felul cum a scris Ioan Creangă și cum au cules tipografii.

Particularitățile dialectale se susțin în toate părțile. Să luăm de pildă obiectul care acopere capul țerancelor noastre. Nainte această scutitoare a capului feminin ieșea din industria de casă. Ați e înlocuită prin moda străină și vine din alte țeri. Fiind-că suntem în Bănat să spunem cum se numesce pe aici. Babele purtau în vremea bătrână, cum spun ele, dar abia cu 50 de ani mai nainte a fost, un petec de pânză albă țesut de mânilor lor și-l numiau *propoadă*, de aici *a se împropodî*: *îmbrobodî*, în locul ei a venit *cârpa* și *mărama*, dar *zólzul*

tot s'a purtat. În Almaj la *propoadă* se ȃice *ohol*, de aici femeile *se olesc*, cu cȃrpa se ȃvȃlesc, pȃnza iar se ȃvȃlesce pe sulul rȃsboiului și fetele ȃngrȃdite la salcȃ cum se vorbesce pe aici, sȃ-i dȃm și noi ca popa Ioan din Vinȃi, sunt ȃvȃlite. În Țara Haȃegului și la Pȃdureni femeile poartȃ *propoadȃ* iar fetele *kisk'ĩnȃu* (magh. keszkenyȃ). De aici sȃ dȃm la Sȃliște unde gȃsim *paholu* și sȃ ascultȃm și Romȃnii din Țara Oltului cu *pomeselnicu* lor (ștergarul de pe capul femeii) cum scrie dl S. Pușcariu (cf. V-ter Jahresbericht pag. 190). În Balcani femeile Farșeroȃilor poartȃ *ciceroanie* (cȃrpȃ albȃ). Vedem deci cȃte vorbe se folosesc pentru un lucru, observ cȃ eu nu le cunosc pe toate.

Dialectele limbii romȃne sunt strins legate ȃntr-olaltȃ. Așa a bunȃ-oarȃ dialectul istro-romȃn e foarte ȃnrudit cu dialectul ce s-a vorbit și se mai vorbesce la Moȃi, Mureșeni, Pȃdureni și Bȃnȃȃeni. Caracteristica lui principalȃ e rotacismul, adecȃ schimbarea lui *n* ȃntre douȃ vocale ȃn *r* de pildȃ: *mire*, *tire*, *bire*, etc. Rotacismul se mai aude aȃi la Moȃi. A fost general ȃn Codicele Vor. și ȃn cȃrȃile popii Grigorie dela Mȃhacȃ. Dialectul istro-romȃn cunoasce douȃ zone, una nordicȃ și una sudicȃ. Romȃnii din Istria s'au dus acolo ȃn mai multe rȃnduri. Miklosich crede cȃ imigrarea lor, s'ar fi fȃcut prin suta a XIV-a, D. Weigand crede cȃ ȃn suta XVI. și dl O. Densușianu ȃntre suta XI—XIII. Mie personal ȃmi vine a susȃinea pȃrerea lui Miklosich. Istrienii sunt ȃn cea mai mare parte Bȃnȃȃeni și anume dela pȃduri; urmȃtoarele motive vor susȃinea pȃrerea mea: 1° *ȃ* = *ȃ* ȃn Istria general, ȃn Bȃnat ȃn trei sate: Verendin, Mehadica și Bȃnia și la Pȃduri Meria. ¹⁾ 2° *e* dupȃ lab. pȃstrat de pildȃ *meru*, *peru*, etc., general, ȃn Bȃnat ȃn (Lȃpuju-de-sus) și parȃial ȃn singuraticce cuvinte peste tot teritorul dialectului

¹⁾ Sunetul *ȃ* (un *a* cu un cerc deasupra) e un *a* ȃnchis dar deosebit de *a* unguresc. Dl. Weigand crede cȃ *ȃ* din cele trei sate din Bȃnat e egal lui *a* (*ȃ*) maghiar. D-sa transcrie sunetul din chestiune cu *o* dedesupt cu un cerc deschis spre dreapta *o*. Noi ȃntȃlnim acest sunet și la Megleni. Cȃnd a scris dl Weigand articolul dsale din *Enciclopedia romȃnd* despre Megleni scia puȃin unguresce și aseamȃnȃ acest sunet cu *a* magyar. Spriginit ȃn observȃrile mele de mijloace positive și condus de principiile fonetice ȃ experimentale nu m-am putut convinge, cȃ *ȃ* din satele din Bȃnat, dela Pȃduri și din Istria pare a fi același. Mai multe informaȃiuni se publicȃ ȃn dialectele mele pȃdurenesce și muntene (cari sunt deja supt presȃ ȃn Germania).

băn a bună-oară: *capet, cametă, aspes*, etc. 3° *n'* păstrat: *urșoia, lupoia*: *urșoan'e, lupoan'e*, etc. 4° *nu șc'u* Băn. și Jeianu. 5° *noșc'i-voșc'i* Băn. și Jeianu. 6° *mis* Băn. și Jeianu. 7° prefixul *des e* înlocuit prin *res (răs)* la Păduri în Nandru *răsfunda* și Istria asemenea *reslegă*, 8° cuvinte comune în Bănat și Istria atât latine cât și de origine străină de exemplu: *amănat* (târziu), Băn. *comănac*, ir. *coromăc* și *cumarăc*, divăni, *c'iri-c'iri* (Jeianu) = orî-orî.

Meglenii sunt iar imigrați dela nord. Acest dialect încă are puncte comune cu dialectul bănațan respective Istriean, de pildă 1° *e* după lab. păstrat, 2° diftongarea lui *o* la începutul cuvintelor *uom, uopt*, etc. Avem apoi puncte comune și între acest dialect și cel istro-român abună oară *l'* păstrat: gălină. Interesant e că în acest dialect *ă* și *î* accentuați se schimbă într'un fel de *o*, dl Weigand îl aseamănă cu *a* magh. Densul aseamănă și pe *â* din Bănat cu *a* magh. și fără dreptate. Ar fi bine dacă acest *o* meglen ar fi studiat în mod comparativ cu dialectele albaneze. În albaneză încă avem pentru schînteie mai multe forme: *șcândil'ă șkândi*. Să resumăm părerile. Deja la 1899 mi-am fost format părerea că Istrienii sunt Bănațeni și apoi dl Ov. Densușianu a fost primul care și-a publicat părerea dsale despre Megleni că ar fi o colonie daco-română. Această încrucișare e justă, căci e mai mult decât plausibilă.

Dacă privim daco-rom. vedem două zone, una cu labialele păstrate, alta cu ele schimbate, va să dică cu *p, b, f, v, m, k, g, h, y, n'*. Prima zonă e în Bănat, sudvestul Ardealului și Oltenia. Dl. Weigand spune că în Oltenia la țară se afla *k, g* des, aceasta e influință din afară. Tot aceste sunete sunt păstrate și în ir. și în mare parte și în mgl. Labialele schimbate sunt în România cea mai mare parte, (Moldova, Bucovina, Basarabia) nordul, centrul și sudestul Ardealului și în Macedonia. Exemple sunt multe, citez următoarele: *sk'ik* (spic), *luk'i* (lupi), *alg'i* (albi), *g'ine* (bine), *h'erb* (fierb), *h'ară* (fiară), *h'il'u* (fiu), *h'il'e* (fica), *Jigint* (viginti), *ayin'e* (vine), yarme (ir. *gl'ermi* și *l'erum* = verme), *an'iru* (mă mir), *din'ic* (băn. dimic).

Cum se explică aceste fenomene la nordul Dunării? Dl. O. Densușianu a fost primul care a susținut teoria încrucișării

în istoria limbii române. Schimbarea labialelor a fost adusă dela sud la nordul Dunării. Asemenea importantă pentru istoria limbei române e și palatalizarea guturalelor $c k \rightarrow \check{c}, g \rightarrow \check{g}$. În limbile romanice avem s și $\check{t}$ (ts). Dl. Ov. Densusianu crede că ts a fost general în română și că $\check{c}$ e generalizat prin influință italiană. E mult mai bine să credem că atât $\check{c}$ cât și $\check{t}$ (ts) sunt de origine latină și că avem în română două evoluțiuni independente una de alta. A explica una din alta nu se poate. A desvoalta amândouă din latină e adevărat (dovadă bifurcația limbilor romanice).

IV.

Am tratat mai pe larg cele trei părți dinainte ale studiului meu, ca să pot face mai scurtă pe cea din urmă, adecă să scot în relief însemnătatea studiilor dialectale. Evident că am fost silit să dau lucrurile numai în mare pentru-că timpul scurt ce-mi stă la dispoziție nu-mi permite a trata pe larg toate detaliile. Sunt multe motive pentru și contra, cari ar fi trebuit dezvoltate mai pe larg. Îmi place însă să cred că analiza originii, clasificării și caracteristicii dialectelor române a fost în stare să vă poată convinge despre marea lor importanță pentru studiul limbii noastre. Nu numai dialectele limbii române sunt importante, ci preste tot toate dialectele. În dialecte avem toate nuansele fonetice, cari observate bine și fidel ne ajută să înțelegem fenomenele fonologice. Numai cunoscând dialectele putem înțelege dezvoltarea fonetică a unei limbi. Morfologia încă-și are parte bună în dialecte. Un studiu amănunțit ne arată de exemplu să luăm o chestiune interesantă: articulațiunea substantivelor. Cuvântul *om* se rostesc în limba comună daco-rom. și ir. *omu*, în nr. *omlu*, după gramatică ar trebui să fie *omul*. Când s'a perdut *l* la capătul cuvântului ne poate arăta istoria fie-cărui dialect în parte. Iată o chestiune foarte interesantă. Istoria ei ne-ar duce prea departe. Voesc simplu să arăt ce mare câștig poate aduce dialectologia. Flexiunea cu prepoziții nu e numai în dr. limba comună, ci în altă formă, puțin schimbată, există și în istro-română. Din flexiunea verbală să amintesc două casuri ce se întâlnesc parte în vechia română parte în Bănat și în Istria.

Pentru *aș* avem *vreaș* și *reaș*, pentru imperativul negativ se spune în Bănat și în vechiarom *nu mâncarefi* pentru *nu mâncați*.

Sintaxa dialectelor ne servește mult la elucidarea unor chestiuni complicate. Preste tot mai grea în română e sintaxa, de care te prinde cu groază. A înțelege fenomenele sintactice române ai lipsă de o sumedenie de experiențe făcute pe câmpul limbii române și câștigate și din vecini. Sintaxa cărților vechi românesci tinde de multe ori să ne schimbe simțul de limba noastră. Graiul popular însă, care are copii fidele și în scriitorii nostri, de exemplu: Creangă și Ispirescu, ne arată adese-ori calea adevărată, pe care trebuie să mergem. Sintaxa comparată balcanică a început-o dl B. P. Hașdău și ași lucrează cu spor pe acest teren un învățat din nord Sanfeld-Jensen. Să vorbim ceva și despre tezaurul lexical român. Câmpul acesta bogat e noroit și plin de spini. Nici unul din dialectele române nu-și are glosarul respectiv. Despre glosarele dialectelor din vest și sud am pomenit mai sus. Daco-româna n'are un glosar, sau fiind-că acest dialect a creat și limba literară română putem vorbi și de dicționar, care să cuprindă întreagă bogăția lexicală. Ne servim și ași de dicționarul lui Cihac. Academia română a publicat fătul latiniștilor, care a murit în fașie. Dl. Hașdău a început un grandios etimologicum magnum, care a încetat după publicația vol IV, de a apărea. Etimologicul nou, ce se redigiază sub direcția dlui Philippide nu a început încă a se pune supt presă

Avem atâta bogăție în dialecte. E timpul suprem s'o culegem. În țările surori, în Italia și Francia sunt organe speciale pentru dialecte și dialectologia nu numai își apără dreptul de existență, ci face serviciile cele mai importante istoriei limbii. În Francia la Paris e deja și un curs numai de dialectologie franceză la Hautes Etudes. Dl Gillieron a îmbătrânit în studii dialectale, dar și-a și perfecționat metoda dsale întru atât, încât atlasul lingvistic francez publicat de dsa e o lucrare monumentală, a cărei valoare pătunde în toate părțile și toți o apreciază după merit. La noi ce s'a făcut? Răspunsul ar fi critică. Încetăm însă de a vorbi, căci psihologia capriciilor noastre — să vorbesc și de ce nu avem — pare a duce lucrul pe alt tărîm. Cel mai cuminte lucru ar fi, ca la Bucu-

resci, unde studiile istorice asupra limbii române se fac ađi într'un mod demn de ori-ce școală din apus, să se creeze o catedră pentru dialectologia română. Când Bucurescii vor voi a apreția însemnătatea acestui lucru, atunci de sigur istoria limbii românesci sprijinită pe experiențele ce le va face reprezentantul acestei noue direcții, va învăța ceva de nou și va da certitudine metodei, după care, fără material dialectal, greu ne putem mișca.

Am ajuns la culmea dorințelor mele ca filolog și de aci privind cu drag peste câmpul limbii noastre plin de flori și burueni îmi rotesc ochii în jur de mine. Văd că lucrătorii rustici își țin locul. Cântecelile le ușurează munca și leagănă în murmurul buzelor dulcea noastră limbă. Mamele îngână feții lor frumoși cu ochii plini de bucurie. Ei copiază mișcarea organelor de vorbit și zuzăesc într'o disharmonie melodia limbii noastre, care mai apoi sub acoardele dialectale păstrează tonul lor provincial. Această rusticitate e sfântă pentru noi. Și cu o bucurie negrăită ne aruncăm în farmecul ei. Poate că am copleșit prea mult curiozitatea D-voastră cu fapte grele, cari trebuie măsurate cu receala minții, dar și cu căldura inimii. Veți erta de sigur, dacă v'ați convins că vorba mea a avut rost și ați văđut colțul adevărului descoperit de mine.

Cliciova, Septembrie 1904.

Iosif Popovici.

RECENSIUNE

asupra cărții „*Învățământ practic din istoria naturală pentru școlile populare*“ lucrat după cel mai nou plan ministerial. Cu ilustrațiuni numeroase, de *Iuliu Vuia*, director și învăț. Ed. *Librăria Ciurcu, Brassó 1904, pag. 111, legat. Prețul 60 fileri.*

Intre studiile, cari se propun în școlile populare, nici unul nu este doară, atât de interesant și atât de potrivit cu firea de a vedea și pipăi a băieților, ca și *istoria naturală*.

Descrierea, obiceiurile și condițiunile de traiu ale ființelor naturale, stărnesc atențiunea, ageresc simțurile, deșteaptă mintea și judecata elevilor.

Plăcerea cu care ei ascultă, îi distrage, și astfel oara de istorie naturală, în mijlocul multor învățături abstrase, de cari le ferbe capul, este și oară de recreare, mintea oboșită își recapătă puterea de lucrare.

De altă parte, în oara aceasta are învățătorul harnic ocaziune, să se apropie de inima cea fragedă a băieților și să îndrepte mintea lor dela zidire la Ziditor, dela creațiune la Creator. Aci le poate el arăta bunătatea nemărginită, înțelepciunea și puterea mare a lui Dumnezeu; aci a-i întări în cinstea, mulțămăta și iubirea ce o datorim aceluia, care a făcut atâtea lucruri minunate și a stabilit legile cele vecinice.

În mâinile învățătorului conștientos istoria naturală este dar' al doilea catechism, și acesta lasă icoane neșterse de religiune și morală în sufletul elevilor, pentru-că aci ei nu numai aud ci și văd însușirile de perfecțiune ale Creatorului.

Tot în această oară i-se imbie învățătorului ocaziunea, să combată feluritele superstițiuni și să arete legea neștrămutată, după care se întâmplă cutare fenomen.

Metodele de propunere, ca în alte studii, au diferit și aci. Metod clasificător, descriptiv, apoi descriptiv-clasificator și pe urmă metoda *biologic* de ađi, care mereu se învârtesc pe lângă viața ființelor. Descrie și acesta, descrierile însă le aduce în legătură cu viața, și arată cum organul respectiv conlucrează la susținerea vieții. P. e. după metoda descriptiv se spunea despre iepure, că are *păr* de culoare *surie*; metoda biologic arată și însemnătatea, și dăce: *părul* îl apără de frig, *culoarea surie* de dușmani (vulpe, mătă sălbatică, buhă, uliu, om), dacă ar fi alb ori negru, l-ar vedea și l-ar prinde ușor, așa însă că samănă cu împrejurimea, dușmanii lui nu-l văd. Iarna, când câmpul e alb și haina nu i-se mai potrivește, se ascunde sub o tufă, sau brazdă și se lasă să-l ningă, ca să fie neobservat. Așa și despre alte organe, nu-i de ajuns a spune *cum* sunt, ci *de ce* sunt așa? de ce ochii îi sunt holbați, urechile mari etc. Acestea rămân neuitate și ajungând la alt animal, elevii vor afla legătura dintre mediu și culoarea lui, dintre cutare organ și viața animalului.

E dispută și cu privire la manual, unii dăc că în școalele populare nu e de lipsă manualul, pentru-că numai li-se forțează băieților memoria. Pentru cei dintăiu 4 ani planul de învățământ nu prescrie carte, nu prescrie, ce e drept, nice pentru anii V și VI, după-ce însă aci sunt de a se ordina și completa cunoștințele elevilor, manualul e de lipsă. Numirile auzite cu ocaziunea prelegerilor, numai din manual le pot însuși corect.

Bine înțeles, manualul trebuie să fie amăsurat gradului de pricepere al băieților, scris în limbajul lor, și să conțină numai esențialul. Din acest esențial le vom da de rost, ceea-ce credem că e necesar (5—10 rânduri odată), celelalte le vor spune elevii prin cuvintele lor, și se vor deda astfel a răspunde cu judecată.

La compunerea manualului autorul trebuie să aibă cunoștință deplină a materialului, pentru-că numai așa va putea da un fond exact și va scie alege esențialul de neesențial. Tractând apoi materialul, mereu se va cugeta la elevi, se va închipui în șirul lor, va încunjura expresiunile grele, nepo-

trivite cu priceperea lor, cu un cuvânt pe lângă fond, îi va da manualului și formă potrivită.

Pe lângă manual se cere apoi intuițiunea obiectelor *in natură*, și numai la repetiție *in icoane*, cum ține planul. Că ce ajunge învățarea istoriei naturale fără intuițiune, o știm noi înșine, cari cu oare-care neplăcere ne aducem aminte de clasificarea și descrierea scurtă uscată, ce am memorizat-o în școlile elementare, fără să fi văzut obiectul, sau măcar icoana lui; și cu ce ne-am ales, cu *animal*, *buruiană*, *peatră* și nimic mai mult. Prin astfel de propuneri nu se ajunge scopul frumos, ce îl are acest studiu.

* * *

Trecând acum la *Învățământul practic din istoria naturală*, al dnului *Iuliu Vuia*, constat, că în cea mai mare parte manualul corespunde cerințelor de mai sus, și că învățătorii conștiențioși îl vor putea folosi cu deplin succes.

Cuprinde, ce e drept, unele greșeli în resumarea caracterelor, în descrieri, în obiect și în expresiuni chiar; în genere însă obiectele tipice, cari intrunesc caracterele generale ale grupelor sunt bine alese, împărțirea ușoară, iar expunerea este potrivită și în conformitate cu planul de învățământ.

Manualul are 3 părți: *Zoologia* 1—54 pag., *Botanica* 55—84 și *Mineralogia* 85—111. În toate trei autorul folosește metoda descriptiv sistemator. Era bine dacă se acomoda metodei biologice de ați, explicând însemnătatea organelor. Aceasta lacună o pot suplini însă învățătorii zeloși, mai ales dacă vor consulta cărțile de *istorie naturală* ale dnului *George Chelariu*, prof. în Brașov, și cea de *Szterényi*, tradusă de dnii *Vas. Dumbrava* și *V. Borlan*, profesori în Beiuș, cari sunt foarte instructive.

În resumarea caracterelor, ici colo, lasă caracterul ușor observabil d. e. la familia cânilor, era mai bine a ține: *cari au botul lungăreț*, în loc de „*limba nctedă*“, care nu se vede. Șopârle (36) în loc de „*dinți fără rădăcini*“, era mai potrivit: *sângele rece* (temperatura variabilă), care explică somnul de iarnă.

În familia măștelor nota „*carnivore*“, dihorni (6) „*toate 3 feliturile de dinți*“, la unghiate (11) „*dinți incisivi în amândouă fâlcile*“ nu sunt note familiare, pentru-că le au și altele.

La unghiatele cu 2 degete (corect 4) a rămas afară tocmai nota esențială „*porcul domestic și cel sălbatic împreună cu alte rudenii, având toate 3 feliturile de dinți și nerumegând nutrețul a doua-oară formează sub ordinul nerumegătoarelor*“ (16), pe baza acestor caractere și ursul se poate înșira în subordinul nerumegătoarelor, pentru-că și el are toate 3 speciile de dinți și nu rumegă. Aci trebuie pusă nota: *cari au la fie-care picior degete cu păreche*.

În unele descrieri, autorul perde firul conducător, trece dela o parte la alta, apoi iar se întoarce, așa pag. 7, *Ursul* „*coada e scurtă*“, nu este în loc potrivit, *Gâina* (24) *trunchiul oval acoperit cu pene*, trebuia la început; *Pêrul* (58), după fructe urmează folosul lemnului apoi iar fructele. *Caisin* (60), după fructe, oltuirea în pruni, apoi iar folosul fructelor.

Pentru a-i deprinde pe băieți să răspundă cu sistem, îi dedăm să purceadă dela aceea ce au observat mai iute, la animale d. e. vor începe cu invelișul (păr, pene, solzi etc.), colorarea, apoi capul, trunchiul, membrele, modul de viață, folosul ori paguba.

La pag. 102 era mai bine a tracta întâiu *creerii* apoi *nervii*.

La pag. 58 *Mărul*, tractarea floarei e neînțeleasă. Organele simțirilor (p. 103). „Globul ochiului e format din trei straturi de peliță și anume *sclerotică albă* cu *cornea* straveșcioasă, *coroidea* care e neagră și *irisul* sau *curcubeul*“. Irisul se ține de coroideă, ca și cornea de sclerotică; a treia peliță a globului o formează *retina*, care se află sub coroideă este continuarea nervului optic, și totodată partea cea mai simțitoare din ochiu.

Ramurile beregetei (p. 108) nu se numesc „*branchii*“ ci *bronchii*.

Cvarțul (86) nu este silicat, ci dioxid de siliciu, ca atare nu formează o grupă cu *Feldspatul* și cu *Mica*. *Adelsberg* este în Carniola, nu în Carinthia (98).

Nu sunt potrivite expresiuni ca: „Foca și roșmarul având dinți *ca la răpitoare*“ (22); „are *labele* în forma lopeților“ (19); „sângele este un fluid roșu compus din o *fluiditate*“ (107); „Caisenul are frunze *cam ca la prun*“ (60). „Ciocul puternic“ și „picioarele puternice“ la găină se potrivesc, la vrabie însă „picioarele scurte și puternice“, la ciocârlie „ciocul drept și puternic“, nu. P. 97: Pe pământul argilos etc.

Nu sunt corecte nici asemănările ca: „Rinocerul e ceva mai mic ca elefantul“ (11). „Fluturile de varză mai mare decât cel de mătăsă“ (47), acestea nu corespund principiului dela cunoscut la necunoscut. E mai consult a tracta întâiu fluturile de varză, care îl cunosc, și li-l putem arăta și noi.

Înainte de încheiere observ că descrierile în genere sunt cam lungi. După tractarea obiectelor, cari conțin caracterele generale, celelalte puteau fi înșirate numai cu caracterele diferențiale. În locul celor exotice erau mai potrivite cele dela noi; mai mult îi interesează pe elevii noștri: *liliacul*, *mâța sălbatică*, *risul*, *cerbul* etc., decât hiena, leul, rinocerul, furnicarul și altele. Tot așa dintre animalele nevertebrate, urechelnița, gărgarița, mumuruza, strechea, puricele, râia, călbeaza oilor, erau bine să se înșire, și să se arete netemeinicia superstițiilor de cari sunt încunjurate.

Dintre plantele folositoare: *cucuruzul*, *cartofi* cu tulpinele lor *tuberoase*, *ceapa*, *usturoiul*, *salca*, *plopul*; apoi: *mintă*, *călăperul*, *busuiocul*, *măgheranul*, *rosmarinul* și altele, cari împodobesc grădinile țeranului, încă puteau fi amintite, cel puțin cu numele.

La o nouă ediție defectele amintite se pot suplini, prin ce valoarea manualului va fi și mai mare.

Tipariul e bun, figurile expresive și acomodată pentru a deștepta interesul elevilor. Constat din nou că manualul în general corespunde scopului intenționat de autor, și succesul ulterior depinde dela ălesința învățătorilor, cari îl vor folosi.

Dr. Ambrosiu Chetianu.

RECENSIUNE

asupra cărții: »*Carte de învățatură pentru școlile de repetițiune economice, ultimii ani ai școlii populare, precum și pentru alte institute*«, *Iuliu Vuia*, director și învățător în *N.-Komlós*, *Editura Librăriei Ciurcu, Brașov, prețul 1 K 50 bani*.

Cartea are o extensiune de 400 pag. 8° comun, hartie bună, tipar ne-excepționabil din nici un punct de vedere.

Materialul este împărțit pentru trei ani de școală în cercuri concenrice de cunoștințe, mai întâiu comune, apoi separat pentru băieți și separat pentru fete.

Anul întâiu cuprinde următoarele:

1. *Cunoștințe comune* pentru băieți și fete 11 piese de cuprins moral-religios.

2. *Geografia*: 8 piese, care cuprind în resumat câteva date și descrieri ale țărilor coroanei Sf. Stefan.

3. *Istoria*: 7 piese relative mai cu seamă la Istoria Ungariei până la stingerea domnitorilor din familia Arpadiană.

4. *Higiena*: 13 piese de cuprins igienic relativ la curățenie, locuință, corpul omenesc, alimentațiune și la organele lui.

5. *Cunoștințe pentru băieți*: Constituția pe scurt a patriei și organizațiunile profesionale din patrie, în 13 piese.

6. *Cunoștințe numai pentru fete*: 3 piese relative la copiii mici; cauzele plânsului, alăptarea și înțărirea și hrănirea lor măestrită cu lapte de vacă.

7. *Economia*: a) *Cunoștințe pentru băieți*: 13 piese despre pământul agricol, 18 piese despre cultivarea pământului și a plantelor, 13 piese despre prăsierea animalelor, 2 piese despre pomărit, 5 piese familia mărului, 6 piese poame cu simbure tare, 3 piese poame cu găoace, 13 piese poame cu boabă, 13 piese despre vierit și 8 piese despre îngrijirea viei în anul prim. La un loc 94 piese; b) *Cunoștințe numai pentru fete*: 13 piese legumărit în general, 11 piese despre falsificarea laptelui și 6 piese din economia casnică.

Pentru anul prim avem așadară la un loc 179 piese tractate într'o extensiune de 132 pagini.

Anul al doilea cuprinde:

1. *Cunoștințe comune pentru băieți și fete* 8 piese de natură morală-socială și descrieri de persoane ca Andreiu bar. de Șaguna și George Șincai.

2. *Geografia*: 5 piese despre statele europene.

3. *Istoria*: 8 piese din istoria patriei până pe timpul domniei turcesci.

4. *Fisica*: 5 piese relative la fenomenele de precipitate atmosferică și la starea și natura corpurilor.

5. *Higiena*: 17 piese cuprinzând diferite boale și epidemii.

6. *Stilistica*: 6 piese de epistole și alte acte.

7. *Constituția, cunoștințe numai pentru băieți*, 11 piese cuprinzând drepturile și datorițele cetățenesci, câteva date din dreptul privat și despre comună.

8. *Îngrijirea copilului sugător: cunoștințe numai pentru fete*, 17 piese cuprinzând capitole de igienă generală și boalele infectatoare ale copiilor.

9. *Cultura plantelor, cunoștințe numai pentru băieți*, 7 piese despre cereale, 4 piese despre păstăioase, 2 piese plante oleioase, 4 piese plante cu trunchiu subteran, 3 piese plante de nutreț, 8 piese plante comerciale și industriale, 11 piese prăsirea vitelor cornute, 1 piesă legea sanitară art. VII din 1888, 8 piese prăsirea cailor, 5 piese morburile cailor, 16 piese pomăritul, 9 piese vieritul și 13 piese albinăritul; total 91 piese.

10. *Legumăritul: cunoștințe numai pentru fetițe*, 20 piese legume de grădină, 1 piesă plante vindecătoare, 1 piesă prăsirea galițelor, 7 piese soiuri de galițe, 8 piese manipularea laptelui, 3 piese alimente, 5 piese materii vegetale, 5 piese materii mineralice, 1 piesă beuturi și apa, 8 piese beuturi spirituoase, 1 piesă pregătirea săpunului, 1 piesă bucătăria, cămara și pivnița și 1 piesă socoteli în economia casei.

Partea a doua pe anul al doilea de școală cuprinde deci 228 piese. pe o extensiune de 147 pagini.

Anul al treilea cuprinde:

1. *Cunoștințe comune*: 8 piese de cuprins religios-moral.

2. *Geografia*: 6 piese cuprinzând celelalte patru continente și globul pământesc.

3. *Istoria*: 15 piese continuare din Istoria patriei mai nouă și popoarele vechi, precum și despre Napoleon Bonaparte.

4. *Fizica*: 5 piese despre gunoiu, încălzirea pământului, vântul, mașina cu aburi și electricitatea.

5. *Stilistica*: 6 piese documente.

6. *Constituția*: 5 piese, cunoștințe pentru băieți despre autorități și guvernul țării.

7. *Economia pentru băieți*: 21 piese despre sisteme agricole și economia de câmp, legea agricolă, societăți și asociațiuni diferite, 10 piese prăsirea pomilor, 9 piese prăsirea oilor, 9 piese pomăritul, 18 piese manipularea vinului, 16 piese albinăritul; total 83 piese.

8. *Economia pentru fetițe*: 5 piese grădina de legumi, 3 piese florărit, 13 piese prăsirea galițelor și în fine 11 piese economia de casă.

În total pentru anul al treilea sunt destinate 160 piese tratate pe o extensiune de 121 pagini.

Sau la un loc pentru trei ani 567 piese.

*

Deja la prima aruncătură de ochi se poate constata, că aceasta carte cuprinde un material foarte bogat și imbrățișază toate terenele vieții economice. Astfel ea constituie într'adevăr o carte de învățatură pentru fitorii economi de ambele sexe și corăspunde exact scopului avut în vedere, de a pune în mâna tinerilor, cari vor cerceta școalele de repetițiune economice de nou înființate, un astfel de manual, în care să găsească tot, dar' absolut tot materialul, cu care se vor întâlni în viața lor viitoare și asupra căruia vor avea să-și aplice puterea și dibăcia lor în scopul unui beneficiu cât mai mare și cu sacrificii cât mai puține.

Necesitatea cursurilor de repetițiune economice este atât de naturală într'un stat eminentemente agricol ca al nostru, încât ar fi curată pierdere de timp a ne oprî la demonstrarea ei. Înțeleg însă astfel de cursuri în care scopul să fie cel adevărat și mărturisit, popularizarea cunoștințelor raționale economice, nici decum însă alte scopuri laterale ori ascunse... De

aceea admit că și necesitatea unui manual pentru ajungerea acestui scop la poporul nostru este o urmare naturală a premisei de sus și autorul merită toată recunoștința, că s'a supus la o muncă atât de grozavă de a aduna și tracta un material atât de vast din cele mai diferite domenii ale științelor și cunoscințelor omenesci.

Gruparea materialului pentru fie-care din cei trei ani mi-se pare destul de nimerită. Tot asemenea nu se poate excepționa nici aranjarea materialului din fie-care an în cercurile de cunoștințe și singuraticile capitole cuprinse în fie-care din cei trei ani. Piese singuraticice însă în anumite capitole puteau fi mai bine alese și să dovedească mai multă conștiință și bărbăție în afirmarea etnică a poporului nostru. Pentru-că, slavă Domnului, în secolul luminilor nimeni nu ne mai poate lua în nume de rău a spune că în patria noastră mai existăm și noi Românii ca grupare etnică distinctă, că am avut și avem un trecut și nădăjduim cu voință de fer a avea și un viitor. De aceea, fără supărare, încăpeau câteva piese și din trecutul nostru și descrierea câtorva persoane distinse ale neamului nostru ori-unde ar fi trăit ele, alătura cu singurele despre Andreiu baron de Șaguna și George Șincai. N'ar fi stricat și câteva piese din industria casnică românească, descrieri de costume și obiceiuri frumoase românesce, mai cu seamă pentru a îndemna la conservarea lor acuma, când părăsirea lor urmează de voie de nevoie din fel de fel de cauze.

Piesele singuraticice conțin de cele mai multe-ori tot materialul necesar, dar' fie din cauza spațiului restrins pentru suma cea mare de piese, fie din cauze de altă natură, acest material nu e rotunjit destul de norocos și tractarea e cam monotonă și greoaie, asemenea unui index, care cuprinde în resumat un capitol întreg. De cele mai multe-ori piesele fac impresiune ca și cum anume ar fi căutat autorul să facă indispensabil pe învățătorul la folosirea cărții și să îngreuneze folosirea ei ca ajutor la instruirea de sine, afară de școală, deși știut e că tocmai contrarul ar trebui ținut la scrierea unei cărți. Prea multe lucruri se presupun ca absolut cunoscute și devinute comoară sufletească a elevilor, deși nu strică o reimprespătare a cunoscințelor pregătitoare în câteva cuvinte bine alese, mai cu seamă a noțiunilor mai grele și mai rar menționate în cursurile școlare, iar' lucrurile noue, necunoscute, trebuiau neapărat explicate. Sunt și unele piese, cari sunt o simplă enumerare de obiecte și ținuturi, fără nici o calificățiune. Apoi o mulțime de noțiuni noue nu cuprind de loc descrierea lor, așa încât e mare întrebare, dacă elevii le pricep ori le cunosc mai de aproape rostul.

Limba, în care e scrisă cartea, apare foarte mult influințată de limbile străine: maghiară și germană, așa încât să și observă multe barbarisme, stil greoi și greșit din punct de vedere gramatical și sintactic. Abstrag dela mulțime de termeni străini, și-i atribuie terminologiei noastre defectuoase, dar' nu pot admite a trata lucruri cunoscute la poporul nostru, sub nume străine, sau oare-cum schimbate. Mai mult folos facem lăsându-l afară, dacă nu scim exact terminul, sau circumscriindu-l.

Tot asemenea și ortografia e foarte defectuoasă, o împrejurare care adese-ori întunecă înțelesul la pasaje întregi. Cuvintele compuse și legate prin linioară nu sunt marcate aproape de loc nicăiri, ceea-ce poate produce confuziuni și ambiguități.

Dar' cu toate aceste defecte, ce dator am fost a releva și pe cari le voi ilustra cu exemple dlui autor, cartea totuși constituie un manual prețios pentru școlile de repetițiune economice și pentru adulții mai pricepuți, cari vor afla în ea un repertoriu bogat de cunoștințe utile econo-

mice, din cari să tragă folos atât densesi cât și cei din jurul lor, cărora chemați sunt a le da sfaturi prietinesci. Ele nu detrag din meritul cărții decât foarte puțin, mai cu seamă dacă considerăm, că aceasta e prima carte de aceasta natură la noi. La o eventuală nouă edițiune, care ași dori să se întemple cât mai curând, cu puțină muncă se pot delătura toate defectele și astfel cartea poate deveni un manual escelent atât pentru școală, cât și pentru studiu privat, care trebuie avut în prima linie în vedere.

Nu pot decât felicita pe dl autor pentru munca titanică sêvêrșită și pentru marele serviciu adus învățămêntului economic în școală. Dar' totdeodată trebuie să exprim recunoscința și librăriei editoare *Ciurcu*, care prin jertfa cea mare și-a mai adaus un titlu la recunoscința culturai noastre naționale.

De încheiere trebuie însă să mai ating o chestiune. Nu știu intru-cât școalele de repetițiune economice s'au încetățenit la poporul nostru și care este caracterul și limba lor de propunere. Până acuma am auzit numai de astfel de instituțiuni de stat, nici-decum însă confesionale ori comunale, deși interesul poporului nostru reclamă imperios înființarea de astfel de școale, dacă voim să ținem pas cu spiritul timpului și cu ceialați compatrioți ai nostri. Va fi bine a se căuta o modalitate pentru realizarea acesteii idei salutare și la noi și asupra acestui moment atrag atențiunea secțiunei școlare, ca organ de specialitate în aceasta direcțiune.

Brașov, 1 Iulie 1904.

A. Vlaicu,
refer.

RECENSIUNE

asupra scrierii »*Igiena școlară*« de Dr. I. Beu.

Onorabilă secțiune științifică!

În conformitate cu concludul secțiunii noastre, luat în ședința din 30 Maiu a. c. ținută în Brașov, încât privesce apariția scrierilor românesce din ramul medicinei și al Igieni, am onoarea a vă comunica următorul repertoriu:

Despre astfel de lucrări apărute în limba română afară de hotarele patriei noastre n'am nici o cunoscință. Înainte de toate constat cu deosebită satisfacțiune, că în decursul anului curent literatura noastră română din patrie, pe terenul medical-igienic arată un progres cu mult mai imbucurător ca în anii premergători. Semn cumcă bărbații nostri de știință, cu înțelepciunea lor culturală, au luat la inimă deșteptarea poporului în datorițele igienice. Pe când în anii trecuți abia la 5—10 ani se ivea câte o scriere de conținut igienic, în anul curent bărbații nostri de specialitate ne-au surprins cu două lucrări de mare însemnătate în ajungerea scopului care-l urmărește Asociațiunea noastră prin obligamentul exprimat în §-ul 13 lit. d) a regulamentului secțiunilor științifice.

Avem înaintea noastră doue lucrări instructive, una mai bună decât alta. Dintre aceste, o mică broșură care poartă titlul »*Igiena Școlară*« de Dr. I. Beu. Broșura, în sine luând, este mică, însă cu atâta mai importantă în conținutul ei, care-l cuprinde în ceea-ce privesce școalele noastre dela sate pr. este: edificarea școlai, salele de învățămênt, aranjamentul lor, ventilația, încălditul, sala de gimnastică, latrinele, curtea, grădina școlai, locuînța învățătorului, curățenia edificiului, igiena instrucției, educația corporală

a pruncilor de școală, boalele contagioase mai îndatinate între școlari și obligamentul învățătorului față de aceste.

Tractarea acestor teme, din punct de vedere igienic, va fi chemată a delătura multe scăderi și neajunsuri de care bășăbie școalele noastre populare dela sate, mai ales dacă autoritățile noastre școlare și-ar da silința a împlini baremi în parte cele înșirate în această mică broșură.

Regret că dl autor în loc de cuvintele: torace, abdomen, falange ș. a. nu s'a folosit de alte expresiuni mai populare, pe cari să le priceapă și un simplu dascăl nu numai oameni de specialitate. Nisuița noastră trebuie să fie vulgarisarea științei în înțeles popular, nu a silii pe unii și pe alții a căuta înțelesul cuvintelor prin dicționare, de cari cei mai mulți învățători dela sate nici nu dispun. Ar fi fost foarte corect, dacă dl autor ar fi introdus la finea cărții un vocabulariu de explicare asupra acestor expresiuni științifice.

Numai așa vom trage folos din aceasta carte instructivă, dacă pe toate cărările și din toate puterile, care ne stau la dispoziție ne vom silii de răspândirea și de introducerea ei ca studiu formal la institutele noastre pedagogice.

Propun deci ca secțiunea științifică să întrevină la ședința plenară, ca Asociațiunea noastră, ca corporațiune culturală, în conțelegere cu autoritățile școlare să introducă aceasta carte la institutele de pedagogie; a cumpăra din fondul care ne stă la dispoziție 100 de exemplare, pentru a fi distribuite ca premii între elevii dela institutele pedagogice române din patrie.

O altă lucrare tot de aceeași însemnătate igienică ne presintă și dl Dr. Erdélyi prin „*Cartea sănătății*“, a cărei censurare o alătur aici sub %.

Aceasta carte încă o află deamă de a fi răspândită în cercurile noastre culturale, indeosebi între elevele școalelor superioare și preparandiale de fete, pentru care este menită.

O recomand deci în atențiunea Asociațiunii noastre și propun a cumpăra din aceasta carte vr'o 50 de exemplare, pentru a fi distribuite ca premii între elevele institutelor amintite.

În legătură cu acest repertoriu, alăturat sub A) vă aclud și lucrarea mea despre *difterie și tuberculosă*, revădită, corectată și amplificată conform așteptărilor exprimate în rescriptul comitetului central de sub Nr. 258/1904, rugându-vă a o înainta comit. central spre publicare în Biblioteca populară.

Sibiu, la 14 Iulie 1904.

Simeon Stoica,
presid. secțiunii științifice.

RECENSIUNE

asupra scrierii „*Cartea sănătății* de Dr. Stefan Erdélyi“.

„*Cartea sănătății*“ este titlul unei cărți apărute în anul curent în tipografia *Nouă* din Orăștie de Dr. Stefan Erdélyi, care ar avé menirea a servi ca manual de igienă pentru școalele superioare și preparandiale de fete. Va fi totdeodată și consilier igienic pentru ori-care femei cultă, care se va ocupa cu cetitul acestei cărți.

Cartea, în preț de 3 coroane, ne presintă o lucrare foarte voluminoasă care se extinde pe 311 pagini, tipar curat și ușor de cetit, stil cât se poate

de popular. Abstrăgând de unele provincialisme, de puținele greșeli în stilizare și în ortografie, cartea ni se prezintă a fi o lucrare de însemnată valoare.

După o lungă precuvântare prin care dnul autor se adresează către femeile culte române și mai ales celor concredute cu educarea elevelor din școalele superioare de fete, amintesc însemnătatea cunoștinței structurii omului și împărtășesc o mulțime de noțiuni de mare necesitate pentru femeia română de cultură mai superioară.

După această precuvântare dnul autor trece la descrierea structurii corpului din punct de vedere anatomic și fiziologic, amintesc organele interne și funcționarea lor deosebită.

Atât digestiunea, cât și nutrirea, precum formarea sângelui și căldura corpului — le tratează pe larg și le însoțesc cu multe exemple explicative pentru înțelesul materialului.

Facultățile nobile ale omului: simțirea, cugetarea, vederea, auzul, mirosul, gustul, pipăitul, dimpreună cu organele și cu funcțiunea care le produc sunt cu multă pricepere predate.

Tot asemenea oasele, muschii precum și mișcarea care se face prin ajutorul acestor părți ale corpului, apoi vocea dimpreună cu organele prin care se produce.

Interesantă și instructivă descriere cuprinde articolul despre *somn* și regulile care sunt de a se observa la poziția corpului în timp de odihnă. Tot aici se cuprinde și tractarea despre somnambulism și ipnotism, cari descrieri instructive conduc pe cetitor în explicarea lor adevărată.

Moartea, agonia morții, înmormântarea, însemnătatea priveghiurilor, spălarea cadavrelor și modul de înmormântare sunt tot atâtea descrieri înțelepte din cari numai folos pot să tragă cei care le cetesc. Alimentația, nutrirea omului cu descrierea diferitelor mâncări din punct de vedere a părților nutritoare, conservarea lor, folosirea beuturilor, folosul și urmările stricătioase din abuzarea cu ele, ocupă o parte însemnată și de mare valoare a întregii lucrări.

Aerul, lumina și căldura, precum și îmbrăcămintea sunt tot atâtea puncte tratate cu mare zel și cu deosebită înțelepciune, din cari nu lipsește nici condamnarea corectă a obiceiului de-a purta corset.

În partea despre îngrijirea diferitelor organe, pag. 185—197 autorul cu drept cuvânt pune mare preț de a instrua pe cetitor cum are să-și conserve și să-și țină în regulă deosebitele organe ca să nu se bolnăvească. Aceasta regulă o prescrie a se menține dela frageda copilărie până la adânci bătrânețe.

La pag. 197—210 se înșiră însemnătatea exercițiilor corporale cu diferite sporturi, apreciind valoarea lor necesară în conservarea sănătății și a dezvoltării puterilor fizice.

Punctul 2 dela pag. 210—228. Despre îngrijirea femeii sănătoase la diferite etăți, cuprinde în sine numeroase reguli sanitare și de educațiune dela nascere până la adânci bătrânețe. Cum trebuie crescută fata în timpul prunciei, cum are să fie nutrită și ținută în curățenie, la toate acestea ne sfătuesc bine dnul autor în scrierea lui prețioasă. Mai târziu cum trebuie crescută la școală, în etatea de fată tină și de fată mare. Se tractează îngrijirea în floarea vieții și la bătrânețe.

Un frumos studiu ne dă în această carte și tractarea despre locuință, începând dela pag. 228—246, în care tractat se descrie de-amănuntul cum are să fie locuința ca să corespundă condițiilor igienice.

În punctul despre omul morbos, pag. 246—272, aflăm tot ce se cuvine pentru îngrijirea unui bolnav fie de ori și ce boală. Cu deosebire reflectează mult la regulile igienice foarte salutare în ceea-ce privesc descrierea pe scurt a mai multor boale molipsitoare și regulile de apărare în contra lor, precum și tratamentul simplu care se pretinde dela o femeie inteligentă.

Instructive și de mare folos sunt cele amintite pentru ajutoarele de lipsă, care trebuiesc date la casuri de nenorociri la mai multe întâmplări, nenorociri și lețiuni; precum și purcederea de lipsă la mușcăturile de șerpi și de insecte veninoase, apoi la înecări în apă, la înveninări cu mâncări stricate și altele. Se află amintire deamăna de cetit în privința regulilor dietetice pentru cei grași ca să slăbească și alte reguli pentru cei slabi ca să devie grași.

Tot atât de interesant sunt tractate și parasitele animale care bătuesc sănătatea și liniscea omului, apoi regulile simple prin cari ne putem scuti de ele.

Punctul final din lucrare îl formează tractarea despre cosmetice și despre conservarea frumsetei naturale, combătând din răsuputeri aplicarea cosmeticilor artificiale și îndrumând la observarea regulilor igienice. Sfaturi destul de însemnate și de mare valoare află femeile inteligente în acest pasagiu.

În urma acestor amintite pe scurt, cartea sănătății scrisă de dnul Dr. Erdélyi în adevăr corăspunde scopului pentru care e menită, a servi ca studiu pentru ori-și-cine, nu numai pentru fetele dela institutele mai înalte și preparandii. O recomandăm deci cu toată căldura femeilor noastre inteligente și salutăm cu bucurie aparițiunea acestei lucrări atât de interesante în literatura noastră românească.

În luna Iulie, 1904.

S. Stoica.

Nr. 744—1904.

OPINIE

asupra operatului »*Împărțirea, lucrarea și îngrijirea unei moșii*«,
de dl I. F. Negruțiu.

Onorată secțiune economică a Asociațiunii!

Conform mandatului primit, am examinat operatul cu titlul: »*Împărțirea, lucrarea și îngrijirea unei moșii*«, înaintat de dl Ioan F. Negruțiu, profesor în Blaj, pentru a fi tipărit în »Biblioteca poporală a Asociațiunii«. Iată raportul meu:

1. După o *introducere* potrivită în care arată necesitatea de a se răspândi cunoscințele agriculturii raționale în popor, — autorul trece la al

2. Capitol, în care arată »*ce trebuie să luăm în socotință la statorirea planului de economisare?*«, anume împrejurările naturale: clima, productivitatea pământului și pozițiunea lui; apoi împrejurările externe: piața, mijloacele de comunicațiune, desvoltarea comerțului, fabrici, institute de credit și economie, institute de asigurare etc.

3. În capitolul al 3-lea arată »*In cari moșii putem introduce economia rațională?*« anume în cele comasate, dovedind totodată defectele multe și mari ale moșiei necomasate.

4. În capitolul 4 arată „Foloasele comasării“, și modul cum e de a se săvârși ca ea să aducă foloase reale pentru popor.

5. În capitolul 5 tratează chestiunea „Ce fel de produse să cultivăm?“ recomandând pe lângă cultivarea cerealelor și acea a plantelor de nutreț.

6. În capitolul 6 se ocupă cu întrebarea „Ce trebuie să facem, ca pământul moșiei noastre să rămână totdeauna în stare bună“. Prin exemple practice și prin cifre autorul arată în mod evident cum gunoiul trebuincios la îngrășarea corespunzătoare a pământului se poate produce numai pe moșiile comasate.

7. În capitolul 7 se tratează „Economia schimbătoare“ și „Rotațiunea“, arătând că rotațiunea (rindul cum trebuie sămănate plantele una după alta este baza economiei. Schițează în 8 tabele tot atâtea feluri de rotațiuni întocmite după mărimea moșiilor, arătând totodată trecerea dela economia veche la economia schimbătoare și modul de îngrășare a pământului în economia aceasta, — tot atâtea principii de a ține pământul neîntrerupt în stare bună și de a scoate din el cel mai mare venit posibil.

8. În capit. 8 se tratează întrebarea : „Câte vite se pot ține într'o moșie“ ?

9. În capitolul 9 se tratează chestiunea „Zidirilor și recuisitelor economice“.

Spune ce este „Fondul instruct“ (pământul, zidirile, recuisitele economice, capitalul, banii etc.) Anume, că în ce proporție trebuie să stee aceste unele față de altele, ca economia, fie în pământul propriu, fie în moși luată în arindă, să isbutească pe deplin.

La acest loc recomandă cu căldură înființarea tovărășiilor economice și a caselor de ajutorare.

Materiile tratate în operatul acesta sunt binevenite pentru țeranul nostru. Ele îi vor deschide un nou orizon în chestii de prima importanță.

Operatul e scris într'un stil bun, limba e populară.

Îl recomand deci să fie acceptat pentru publicare într'un număr al „Bibliotecii populare a Asociațiunii“.

Sibiu, în 12 Iulie 1904.

Romul Simu,

referentul secțiunii economice a Asociațiunii.

DIN SINUL ASOCIAȚIUNII.

Ioan M. Riureanu †. În luna August a. c. „Asociațiunea“ a suferit o gravă pierdere prin moartea membrului ei onorar Ioan M. Riureanu, care întru amintirea fratelui seu Radu R. a instituit și fundațiunea de stipendii cu același nume, administrată de „Asociațiunea“. Decedatul s'a născut în Transilvania la 1832, a fost inginer apoi profesor și primul director de internat la liceul Mateiu Basarab în București. Câtva timp a condus și primul institut particular de băieți din România. Dela 1867 a publicat „Biblioteca tinerimei de ambele sexe“, o valoroasă publicațiune cu scrieri instructive și moralisătoare. Mai târziu a fost inspector scolar, iar dela 1887 a trăit în retragere.

Comitetul central, în ședința sa din 15 Octombrie a. c. a venerat memoria fericitului fondator, dând expresiune la procesul verbal durerii sale asupra acestei pierderi. Alte dispozițiuni nu s'au mai putut lua din cauza că Comitetul a aflat despre moartea lui abia după înmormântare.